

Şehrin Biçimlenişinde Ve Kimlik Kazanmasında
Belirleyici Rolü Olan Artefaktlar:
Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme

Şafak Çakmak

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Kasım 2008

The Artifacts Which Have A Determining Role Of The Urban
Formation And Creating Urban Identity:
The Research On The City Of Eskişehir

Şafak Çakmak

MASTER OF SCIENCE THESIS

Department of Architecture

November 2008

Şehrin Biçimlenişinde Ve Kimlik Kazanmasında
Belirleyici Rolü Olan Artefaktlar:
Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme

Şafak Çakmak

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Lisansüstü Yönetmeliği Uyarınca
Mimarlık Anabilim Dalı
Bina Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk

Kasım 2008

ONAY

Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Şafak Çakmak'ın YÜKSEK LİSANS tezi olarak hazırladığı “Şehrin Biçimlenişinde Ve Kimlik Kazanmasında Belirleyici Rolü Olan Artefaktlar: Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma, jürimizce lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk

İkinci Danışman : —

Yüksek Lisans Tez Savunma Jürisi:

Üye: Doç. Sadun Özel

Üye: Yrd. Doç. Dr. Halil Dinçel

Üye: Yrd. Doç. Dr. Terrane Mehemmedova

Üye: Yrd. Doç. Dr. Berna Üstün

Üye: Yrd. Doç. Dr. Ayşen Çelen Öztürk

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun.....tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Nimetullah BURNAK

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu araştırma, şehrin biçimlenişinde ve kimlik kazanmasında kentsel artifaktların belirleyici rol oynadığını ve bu yönüyle şehrin hayati önem taşıyan korumaya değer öğeleri olduğunu, Eskişehir kenti üzerinden araştırmayı amaçlamıştır.

Çalışma iki başlık altında sunulmuştur. İlk bölümde kent kimliğinin tarihsel gelişimi incelenmiş ve kentsel artifaktların tespiti yapılmıştır. İkinci bölümde ise, kent kimliğinin oluşmasında etkili olan kentsel artifaktların, mekansal arkeolojisi makro ve mikro fragmanlar üzerinden incelenmiştir.

Eskişehir kentinde, gözlem ağırlıklı olarak hazırlanan bu çalışma da, varılan sonuç göstermiştir ki; ortaya çıktıkları andan itibaren varlıklarını sürdüren şehirde ki kimi öğeler (yapı, yapı grubu, alan) biçimleri ve konumlarıyla, şehrin biçimlenişinde etkili olurlar. Bunlar, hayata ayak uydurmaya çalışmazlar ve son dönem mekansal oluşum içerisinde ‘durum dışı’ yapılar-alanlar olarak kalırlar. Bu değerler, kentin belleğinin birer imgesi olarak, kent hafızasını canlı tuttuklarından ve kentin geçmişine ait ipuçları sunduklarından dolayı, birer kentsel artifakt olarak ele alınırlar. Kent kimliğinin birer parçası olan kentsel artifaktlar, tüm bu sebeplerle korunması gerekli kent öğeleridir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel artifakt, mekansal arkeoloji, kent kimliği, kent belleği.

SUMMARY

This research shows that the urban artifacts play a prominent role on the formation of the city as well as creating an urban identity. With this aspect, the research aims to search for the vital elements that are worth conserving, on the basis of Eskişehir city.

The research is presented under two main titles. In the first section, the historical evolution of the urban identity is discussed and urban artifacts are determined. In the second section, the space archeology of urban artifacts that is necessary for the creation of urban identity is analyzed in terms of macro and micro fragments.

After all the research has been done depending to the observations, the results show that; some of the elements in the city (buildings, public square, open spaces) have influences in forming of the place by their forms and situations. This element does not try to keep abreast of the times and remain “outdated” buildings and building areas in the contemporary city life. These assets, as an image of the urban memory discuss an “urban artifact” because they are still fresh in a city's memory and give a hint about the history of the city. The urban artifacts, as a part of the urban identity, should be under architectural conservation.

Key words: Urban artifacts, space archeology, urban identity, urban memory

TEŐEKKÖR

Gerek derslerimde ve gerekse tez alıŐmalarımda, bana danıŐmanlık ederek, beni yÖnlendiren ve her tÖrlÖ olanağı sağlayan danıŐmanım Ayşen elen ÖztÖrk'e, alıŐmalarım da yardımlarını esirgemeyerek, yol gÖsteren değerli hocalarım Kenan GÖven ve Halil Dinçel'e ayrıca, beni motive ederek hep destekleyen aileme teŐekkÖr ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
1.GİRİŞ VE AMAÇ	1
2.KENT KİMLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KENTSEL ARTİFAKTLARIN BELİRMESİ	5
2.1. Kent Merkezinin Makro Formunun Oluşumunda Kırılma Noktaları	8
2.1.1. Çarşının inşası ve ilk göçlerin yaşanması (...- 1890)	8
2.1.2. İstasyonun inşası (demiryolu ve ticaret-1890)	14
2.1.3. Rejim değişikliği (1923- 1950)	16
2.2. 1950 Sonrası Kentin Mekansallığının Bütünsel Gelişimi Ya da Makro Form Olarak Yansımaları	20
2.2.1. 1950- 1990 yaklaşık aralığında kentin mekansal gelişimi	20
2.2.2. 1990- 2008 yaklaşık aralığında kentin mekansal gelişimi	25
3. KENTSEL ARTİFAKTLARIN MEKANSAL ARKEOLOJİSİNİN MAKRO VE MİKRO FRAGMANLAR ÜZERİNDEN İNCELENMESİ	29
3.1. Şehrin Fiziksel Biçimlenişinde Belirleyici Rol Oynayan KentSEL Artifaktların Güç Alanı (Makro Ölçekte)	33
3.2. Odunpazarı İle İstasyon Arasındaki Bölge Üzerinde KentSEL Artifaktların Mekansal Arkeolojisinin Mikro Fragmanlar Üzerinden İncelenmesi	37

İÇİNDEKİLER(devam)**Sayfa**

3.2.1. Alaeddin Cami ve Parkı, Kurşunlu Külliyesi, Cumhuriyet Tarihi Müzesi (Turan Numune Mektebi), Atatürk Lisesi (Hükümet Konağı)	39
3.2.2. Ziraat Bankası ,Osmanlı Bankası, Taşhan	46
3.2.3. Tepe Baş1 Belediyesi (Porsuk Turing Oteli)	51
3.2.4. Kılıçoğlu Sineması	52
3.2.5. İstasyon	54
4.SONUÇ	57
5.KAYNAKLAR DİZİNİ	60
6.EKLER	

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
2.1 Matrakçı Nasuh'un Eskişehir Tasviri, 1534	10
2.2 1891(1312) yılına ait Eskişehir Yerleşim Planı	12
2.3 1922, Reşadiye Cami minaresinden çekilmiş bir fotoğraf	17
2.4 Tramvay sistemi güzergahı	27
3.1 Eskişehir yerleşim planı	35
3.2 Sırasıyla DDY ve Şeker Lojmanları	36
3.3 Eskişehir yerleşim planı, geleneksel kent merkezi,2008.....	38
3.4 Alaeddin Cami ve Parkı.....	40
3.5 Yukarı mahalle Kurşunlu Cami ve Çevresi,1910- 1920	42
3.6 Kurşunlu Külliyesi ve çevresi, 2008	42
3.7 Turan Numune Mektebi etrafındaki yerleşim alanı	43
3.8 Cumhuriyet Tarihi Müzesi, 2008	43
3.9 Cumhuriyet Müzesi ve Kurşunlu Cami Sokağı	44
3.10 Atatürk Lisesi, 2008	45
3.11 Cumhuriyet dönemi Eskişehir Lisesi.....	45
3.12 Hükümet Meydanı, 2008	46
3.13 Tarihte Taşbaşı Bölgesi	47
3.14 Hükümet Konağı	47
3.15 Garanti Bankası (Osmanlı Bankası)	48
3.16 Ziraat Bankası (okla gösterilen) ve bugünkü Hükümet meydanı	49

ŞEKİLLER DİZİNİ (devam)

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
3.17 Ziraat Bankası, 2008	49
3.18 Taşhan (Taşbaşı ve Ticaret Kültür Merkezi ve Nikah Salonu)	50
3.19 Sıcak Sular Bölgesi-Porsuk Turing Otel	51
3.20 Tepebaşı Belediyesi	52
3.21 Kılıçoğlu Sineması, işhanı ve apartmanı	53
3.22 Eski sinemaların konumları	54
3.23 İlk Morfolojinin Belirmesi.....	55
3.24 1900- 1920,Eskişehir'in birinci ve ikinci gar binası	56
3.25 İstasyon, 2008	56

BÖLÜM 1

GİRİŞ VE AMAÇ

İçinde yaşadığımız dünya tarihin şekillendirdiği ve katılaştırdığı jeolojik, biyolojik ve toplumsal kuruluşların karışımı yapılarla doludur. Bu karışımın bir parçası olan insan, çevresindeki yapılarla (insan yapımı ya da değil) etkileşim içerisinde. Bu etkileşim sırasında bazıları öngörülmemiş yeni bileşimler ortaya çıkar. Bu bileşimler yeni karışımlara hammadde olur. İşte dünyadaki tüm yapılar zengin çeşitliliklerine böyle ulaşır; yeni maddelerin karışıma katılması yeni biçimlerin yayılmasını tetikledikçe yapılarda çeşitlenmiştir.

Tarihsel süreçlerin katılaştırdığı ve şekillendirdiği yapıların birikiminden oluşan kentler de bu şekilde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Tıpkı organizmalarda olduğu gibi kentlerde de çeşitli minerallerin karışıma eklenmesi büyük bir patlamaya yol açar, bu durum kültürel tasarımların çeşitliliğini beraberinde getirir.

Kentlerin biçimsel başkalaşımı insan-dışı enerji tüketiminin yoğunlaşmasına bağlıdır. Kentlerde bu tür ilk yoğunlaşma tahıl ekimi ile başlamıştır. Tahıl üretimi enerji akışını yoğunlaştırmanın olası birkaç yolundan biridir. Başka yoğunlaşmalar da vardır. Önemli olan toplumun içindeki madde-enerji akışında gözlenen artış ve bu yoğun akışın mümkün kıldığı, kent hayatındaki dönüşümlerdir.

Landa' ya göre kentlerin oluşumu ve büyümesi iki temel süreçle gerçekleşir. Bir şehir topoğrafik özelliklere bağlı kalarak düzensiz bir şekilde kendiliğinden gelişebilir (kıvrılıp bükülen sokaklar, organik biçim) veya kent bilinçli bir planlamanın ürünü olabilir (birbirini dik kesen caddeler ve geometrik biçim). Önemli olan biçimler değildir. Çünkü biçimler taklit edilebilir. Birçok kent bu iki sürecin bileşiminden oluşmuştur. Dahası bu iki süreç birbirine dönüşebilir. Kentler de caddelerin sokakların

birbirlerini dik açılar oluşturacak şekilde kesmesi, aynı zamanda ‘tek bir toplumsal hedefi olan bir nüfusu organize etmeninde en iyi ve en çabuk yoludur’. Öte yandan ne zaman bir heterojen insan grubu kendiliğinden oluşsa, bu durum, iç içe geçmiş bir kent örüntüsü oluşturur.

Şehirler bir tür merkezi birim tarafından bilinçli olarak yönlendirilmenin ve pek çok bireyin hiçbir merkezi karar alıcı olmaksızın gerçekleştirdiği faaliyetlerin, birleşik bir sonucu olarak biçim almışlardır. Yinede bir arada bulunmalarına ve karşılıklı olarak birbirlerine dönüşmelerine rağmen bu iki süreç ve onlardan doğan biçimler birbirinden farklıdır.

Doğadaki tüm oluşumların (jeolojik, biyolojik, meteorolojik ve toplumsal) bir sebebi ve yeni oluşumlar yaratacak bir sonucu vardır (Landa, 1966, s.145).

“İnsanların nüfusu ne zaman azalsa, kentsel ekosistemden dışlanan hayvanlar ve bitkiler geri dönüyorlardı. Kısa süreli bir ilgisizlik, ekonomik bir gerileme, sert geçen bir kış; sonra bir de bakardınız kurtlar çoğalmış.”

Burada Landa’nın kurtların çoğalmasını ekonomik gerilemeye, sert geçen kışa ve ilgisizliğe bağladığı görülmektedir. İnsanın doğadan çaldığını, en zayıf anında doğanın geri alması söz konusudur. Kentsel ekosistem içinde nüfusun azalması sebep, hayvanların çoğalması ise sonuç olarak gözlenmiştir.

Başka bir örnek çakılların oluşumundan verilebilir. Nehirler kayalık malzemeyi çıkış noktalarından okyanusun dibine taşır. Bu süreç içinde farklı boyutlardaki, ağırlıktaki, şekildeki çakıl taşları kendilerini taşıyan suya farklı tepkiler gösterirler. Kimileri suda çözünür, kimileri yolculuğa devam eder. Nehir akışının yoğunluğu da bu durumu etkiler sonuçta farklı boy ve özellikte çakıllar oluşur. Nehir akışının yoğunluğu ve taşın suya verdiği tepkiler (sebepler), çakılların oluşumunu sağlamıştır (sonuç).

Aynı durum hastalıklar içinde geçerlidir. Ne zaman bir hastalık çıksa, onu ortadan kaldırmak için çözümler aranmıştır. Örneğin bir mikroorganizmanın metabolizmasındaki yaşamsal bağlantıya müdahale eden, böylece onu öldüren ya da büyümesini engelleyen bir başka organizmanın ürettiği kimyasal madde olarak ortaya çıkan antibiyotikler, ortaya ilk çıktıkları zamanlarda, başarılı olsalar da mikropların kendi aralarında genetik bilgi aktarıp, direnç kazanmalarından dolayı günümüzde bu mikroorganizmalar antibiyotiğe dirençli hale gelmiştir. Hastalığın çıkması sebep, çözümlerin aranması –antibiyotikler-sonuç, antibiyotiklerin direnç kazanması ise yeni sonuçların aranmasına sebep olacaktır.

Kentler de böyle bir duruma örnek, 19.yüzyılda ortaya çıkan kolera salgınlarının kamu sağlığı ve hijyenle uğraşan birkaç kent kurumunun orta çıkmasını hızlandırması olarak verilebilir. Kolera salgını (sebeup) kentlinin kanalizasyon atıkları için yeni sistemlerin kurulmasını ve temiz su temini yollarının aranmasını (sonuç) sağlamıştır. İlk kanalizasyon sistemi de bu sayede kurulmuştur.

Başka bir örnek 1370'lerde İngiltere için verilebilir. İngiltere'de 19.yüzyıla kadar atıkların kent dışına akışını düzenleyen bir idare oluşturamamıştır. Sorun, ancak Thames Nehri'nin atıkları taşıma kapasitesi sınırlarına ulaştığında, etrafa parlamento oturumlarının bile gerçekleştirilmesini engelleyen kesif bir koku yayıldığında ele alınmıştır. Bu durum da Thames nehrinin koku yayması (sebeup), kent atıklarını dışarıya atmanın bir yolunu aratmıştır (sonuç).

Yukarıdaki açıklamalar Landa'nın 'Çizgisel Olmayan Tarih' adlı kitabından yararlanılarak aktarılmıştır. Tüm bunlar doğrultusunda, şehirlerin çeşitli sebep ve sonuçlardan oluşan bir inşa süreci olduğu görülür.

Şehir Mumford'un ifade ettiği üzere tıpkı bir mağara, bir uskumru akını ya da bir karınca yuvası gibi doğal bir olgudur. Ama aynı zamanda bilinçli bir sanat yapıtıdır. İnsan zihni şehir içinde biçimlenir, kentsel biçimler de insan zihnini koşullandırır. Şehir hem kolektif yaşama yönelik maddi bir hizmettir, hem de böyle elverişli koşullarda ortaya çıkan bu kolektif amaç ve uzlaşmaların bir simgesidir (Mumford, 1938).

Şehirler zaman içinde değişip büyüyen, büyürken de geçmişin birikimlerini hafızaya alan insan yaratısının örnekleridir. İnsan yaratısının örnekleri olan şehirlerde kimi öğeler (artifakt) var oldukları andan itibaren farklı dönemlere tanıklık ederek kalıcılıklarını sürdürürler. Bu öğelerden bazıları, kalıcılıklarını özgün bir bağlam içindeki yerlerine borçludur. Bazılarının kalıcılıkları da, geçmişin bugüne taşınmasına hizmet ederek, zaman içinde farklı işlevleri barındırabilmiş biçimlerine borçludur. Şehrin bir zamanlar ne olduğunu, bu kalıcı öğeler gösterirler. Bu öğeler, ifade ettikleri bilinç ve hafızadan ve kentin biçimlenişinde belirleyici olmalarından dolayı, kentsel artifaktları oluştururlar.

Kentsel artifaktların en önemli özelliklerinden biri, bizi bir hafızaya götürmesidir. Şehirler içinde yaşayan toplumun kolektif hafızasıdır. Kolektif hafıza, kent mekanının dönüşümünü etkiler. Hafıza; şehrin fiziksel biçimlenmesini ve mimarisini kavramamızı sağlayan karmaşık şehir yapısının kılavuzudur. Bir şehrin hafızasında yer alan şeylerin bütünü o şehrin kimliğini oluşturur. Bu hafızanın birer imgesi olan artifaktlar, bu yönüyle ayrı bir önem kazanır.

Artifaktlar şehir için hayati önem taşıyan öğeleridir. Onlar şehirlerin geçmişlerine ait (sanayisi, eğitimi, ikamet alanları vb) ipuçları veren, şehrin fiziksel biçimlenişine ait neden, niçin sorularına cevap verilmesine kolaylık tanıyan geçmişin işaretleridir. Şehrin kimliğini oluşturan öğelerdir.

Yapılan bu çalışmada da amaç: ‘Şehrin biçimlenişinde ve kimlik kazanmasında belirleyici artifaktlar vardır ve kentsel artifaktlar bu yönüyle değerlidir’ hipotezini Eskişehir kenti üzerinden sunmak olacaktır. İlk olarak, Eskişehir kentinin mekansal gelişim süreci incelenecek, bu gelişim sürecinde kent kimliğinin bir parçası olan artifaktların tespiti yapılacaktır. Daha sonraki bölümde ise, bu artifaktların mekansal arkeolojileri, makro ve mikro fragmanlar üzerinden incelenecektir.

BÖLÜM 2

KENT KİMLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KENTSEL ARTİFAKTLARIN BELİRMESİ

İnsan yerleşmelerinin her biri, bir diğerinden farklılıklar içerir. Bu farklılıklar doğal çevre koşullarından ve tarihsel gelişme süreci içinde kazanılmış olan sosyo-ekonomik ve kültürel çevre şartlarından kaynaklanır. Her yerleşme kendine özgü (jeolojik durumu, coğrafik konumu, tarihsel gelişme sürecindeki evrimi vb.) karakteristiklere sahiptir. Yerleşmeler arasındaki farklılıklar yasalar, gelenekler, ekonomik faaliyetler, sosyal ve siyasal yapı ile daha da güçlenir ve bu durum ile çeşitli coğrafyalarda farklı kültürel ve mekansal etkileşim, farklı kentlerin ortaya çıkmasını sağlar.

Her kent için farklı niteliklerde ortaya çıkan faktörler sonucunda; tüm kentlerle ilgili her kent için değişik anlam ve önem kazanan ‘kent kimliği’ tanımı karşımıza çıkar. Şölen(1998, s.14) bu konuda şöyle demektedir.

“Kent kimliği; kent imajını etkileyen; her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan; fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bütünlüktür.”

Kentlerin fiziksel kimliğinin oluşumu doğal ve mekansal yapısı olmak üzere iki etkenden kaynaklanır. Mekansal yapıyı sokak- meydan birlikteliğinin oluşturduğu mekanlar, sınırlayıcılar, malzeme-renk- doku birleşimi ve yeşille olan ilişkilerin tümü oluşturur (Şölen, 1998).

Doğal yapı kentlerin kimlik kazanmasında en etkili faktörlerdendir. Topografya, iklim ve coğrafi özellikler bir kentin yerleşimini ve gelişimini zorunlu olarak

etkilemektedir. Örneğin bir sonraki bölümde aktarılacak olan Eskişehir kentinin bir su (Porsuk) kenarı yerleşmesi olması, kentin gelişiminde ve makro-formunun belirlenmesinde belirgin etkiler doğurmuştur.

Bir kentin sosyal kimliği nüfus hareketleri, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı ve bu faktörlerin (birbirinden etkilenen, birbirinden ayırt edilmesi mümkün olmayan öğeler) etkileşimi ile tanımlanabilir.

Bir kentteki toplumsal yapı ülkeye ait hukuk, ahlak, yasalar, örf ve adetlerden oluşan üst yapı kurumları ile üretim ilişkilerini kapsayan alt yapı kurumlarının birbirine bağlı neden sonuç ilişkilerinden oluşmaktadır.

Ekonomik yapı, kentlerin tarım ya da sanayi kenti imajı kazanmasında etkili olması bakımından önem kazanır. Ekonomik faaliyetler kırdan kente göçünde dolayısıyla nüfus hareketlerinin de belirleyicisidir.

Eskişehir kent merkezinde önceleri faytonlar önemli ulaşım araçlarıdır. Sonraları otomobiller faytonların yerini almıştır. Şimdiler de tramvay şehir içinde toplu ulaşımı sağlamaktadır ve ulaşım yapısındaki bu dönüşüm kentin biçimini belirleyici etkiler doğurmaktadır.

Eskişehir kenti bir sonraki bölümde de yine ifade edileceği üzere, ilk zamanlarda tarım kenti olma özelliğini cumhuriyetin kurulmasıyla sanayi kenti olma özelliğine bırakmış ve bunun sonucunda çok sayıda yurt içi ve dışından göç almıştır. Yurt içi ve dışından gelen göçler ile şehrin fiziksel biçimlenişi üzerinde etkili olmuşlardır. Bu durum nüfus hareketinin ve ekonominin kent kimliğine etkisini göstermektedir.

Kentler de verilen siyasal kararlar, yönetim yapısının özellikleri, uluslararası ilişkiler de kent kimliğinin belirleyicisi olmaktadır.

Kentlerde bir de kültürel kimlikten bahsedilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kültür; insanların öğrenmiş oldukları farklı davranış kalıplarını, tutumlarını ve yaşam

biçimlerini içermektedir. Dolayısıyla farklı yaşam biçimleri ve farklı kültürler, çeşitli kültürel çevre olgularını meydana getirmektedir (Velioğlu ve Tavşan, 1993).

Bazı kentler de o kente canlılık veren işlevlerin adıyla anılmaktadır. Örneğin Eskişehir’de Anadolu Üniversitesi, kentin gelişimine katkıda bulunarak eğitim kenti kimliği kazanmasını sağlamıştır.

Tarih boyunca görülen tüm kentler zorunlu olarak ya da isteğe göre belli bir biçim kazanarak gelişmişler ve kimlik sahibi olmuşlardır.

Tarihsel kimlik ise, kentlerin kuruluşundan günümüze kadar yaşadığı tarihsel süreçle bu süreç içerisinde görülen toplumsal eylemlerin birlikteliğinden oluşmaktadır. Kentlerin kuruluş nedenleri, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği idari, sosyal, politik, dini, kültürel ve ekonomik yapılanma tarihsel sürecini yansıtır. Türkiye’de de Anadolu toprakları birçok uygarlığı ağırlamıştır ve bu yüzden Anadolu toprakları tarihsel zenginlik içermektedir.

Tarihsel gelişim süreci içinde kentler incelendiği zaman, eski olma niteliğini yitirmemiş, iyi korunmuş kentlerde iklim etmenleri, doğal yapı, yöresel gereçler, yapım tekniği, sosyo - ekonomik yapı ve kültürel izler daha baskın izlenir. Özel kimliği olan yapılar ise, belli bir devrin ve mimari stilin temsilcileri olarak kent görünümünü simgeleyen özgün örneklerdir. Bu yapılarla kentler daha belirgin, kendine özgü nitelikler taşırlar (Şölen, 1998: Şerefhanoglu’ dan(1993).

Etrafımızı kuşatan ve gerçekliğimizi (dağları, hayvanları ve bitkileri, insanların konuştuğu dilleri, toplumsal kurumları ve dolayısıyla şehirleri) oluşturan bütün yapılar belli tarihsel süreçlerin ürünüdür.

Kentlerin oluşumu da geçmişin öğretisinden geleceğin olasılıklarına uzanan büyük bir süreçtir ve tarih böyle oluşur (Sözen, 1992).

Tıpkı diğer tüm kentler de olduğu gibi Eskişehir’in de tarih boyunca geçirdiği

mekansal gelişim bugünkü kentin fiziksel biçimlenmesinde ve kimlik kazanmasında etkili olmuştur.

Bu mekansal gelişim içinde bazı yerler (kent kimliğinin oluşmasında katkısı olan yapı-alan) ortaya çıktıkları andan itibaren, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunlar birer kentsel artifakt olarak mekansal gelişim içinde yerlerini almışlardır. K.Güvenç'e göre bunlar kentin bir anlamda trafolarıdır (2008, sözlü görüşme).

Bu bölüm bu trafoların -kentsel artifaktların ve fiziksel biçimlenişteki etkilerinin - tespitinin yapılması için gerekli olan tarihsel süreci aktaracaktır. Bu süreç kent morfolojisinin oluşumunda kırılma noktaları dikkate alınarak yapılacaktır. Kırılma noktaları aşağıdaki gibi tespit edilmiştir.

2.1 Kent Merkezinin Makro Formunun Oluşumunda Kırılma Noktaları

2.1.1 Çarşının inşası ve ilk göçlerin yaşanması (.....- 1890)

Yapılan araştırmalar Eskişehir kentinin yüzyıllarca Doğu ve Batı'yı birleştiren önemli bir kavşak noktasında yer aldığını ve birçok önemli uygarlıklara merkez olduğunu göstermiştir (Hititler, Frigler, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar). Bu coğrafya yüzyıllar içerisinde çeşitli kavimlerin iktidar mücadelesine sahne olmuştur.

Bu uygarlıklardan Selçuklular dönemi ile kentte çeşitli eserler yapılmaya başlanmıştır. Bu yapılardan 1220 yılında inşa edilen, Odunpazarı'nda bulunan Alaeddin Cami (bugün orijinal halini korumamaktadır) Eskişehir'in ilk çekirdek yerleşme sahasını göstermesinden dolayı önemli bir yapıdır (Ertin, 1994). Yapı kendi adıyla anılan parkın içinde bulunur. Alaeddin Cami ve Parkı kentin en eski Türk yerleşim merkezinin Odunpazarı olduğunu tanımlayan bir kentsel artifakttır.

XIII. yüzyılın ortalarında Selçukluların zayıflaması ile kent, Osman bey'in eline

geçmiştir ve savaşlarda bir üs hizmeti görevi üstlenmiştir. Merkezi Eskişehir olan Sultanönü Sancağı Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yerleşim sahası olmuştur.

Kaynaklara göre kentte Osmanlıların eline geçtikten sonra yapılan önemli eserlerden biri, Kurşunlu Külliye'sidir. 1525 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde var olan külliyeler bölge insanının toplumsal ilişkilerinin şekillenmesini sağlamıştır. Kurşunlu Külliyesi de Eskişehir'de yapıldığı dönemde toplumsal örgütlenmeyi kolaylaştırmıştır (Güneş ve Yakut, 2007).

Kurşunlu Külliyesi Odunpazarı'nın merkezinde yer almaktadır ve bölgenin şekillenmesinde belirleyici öge olma özelliği taşımaktadır. Matrakçı Nasuh'un 1534-1535 tarihinde yaptığı Eskişehir'i tasvir eden bir eserinde Kurşunlu Külliyesi'nin kentsel oluşumunda belirleyici öge olma özelliği görülmektedir (Nalçakan, 1992, Şekil 2. 1).

XV. yüzyıla geri dönülecek olunursa, o dönemde kente çeşitli tarihlerde gelen gezginler Eskişehir'in genel görünümü hakkında bilgiler vermişlerdir. 1554 yılında şehre gelen Dernschwams, kentin büyük ölçüde tahribe uğramış olduğundan bahsetmektedir. Daha sonraları kente gelen Evliya Çelebi, şehrin 17 mahallesi, çarşısında ise 800 kadar dükkanın bulunduğunu belirtmekte çarşı ve hanlardan oluşan ticaret alanının ovada kaplıcalar civarında, ikametgah alanının ise güneydeki tepenin yamaçlarında olduğunu, kentin bağ ve bostanlarla kaplı olduğu ve tahıl bakımından da zengin bir yer olduğu anlatmıştır (Ertin, 1994).

17.yy da Eskişehir'e gelen Katip Çelebi kentin surunun olmadığını, iki yerde Cuma namazının kılındığını, camilerin birinin anda diğerinin yukarıda olduğunu ve Ilıcalarının kasaba içinde düz yerde olduğunu ve biri kadınlara diğeri erkeklere ait iki hamamın

bulduğunu yazmaktadır. Katip Çelebin bahsettiği camiler Alaeddin ve Kurşunlu Cami'leri olmalıdır (Nalçakan, 1992).

Şekil 2. 1., Matrakçı Nasuh'un Eskişehir tasviri, 1534

Paul Lucas 1705 tarihinde Eskişehir'e gelmiştir. Lucas kitabında zamanın Eskişehir'i hakkında şunları anlatmaktadır (Albek, 1991).

“Eskişehir iki kısma bölünmüştür. Türklerin evi dağın önündedir. Şehrin birinci kısmında çarşı bulunur. Burada dükkanı olan Türkler akşamları yatmak için yukarı şehre çıkarlar. Eskişehir güzel çeşmelerle doludur. Hepsinden sıcak su akar. Başka içme suyu yoktur. Bu su soğutularak içilir. Şehirde bu suların aktığı hamamlar vardır.”

Lucas Şehirde Ermeni'lerinde yaşadığına dairde bilgiler vermektedir. Paul Lucas Eskişehir'den atla iki kilometre uzaklıkta bir köye gittiklerini ve bu tepenin eteğinde Ermeni'lerin oturduğunu anlatır.

1864 yılında kente gelen Perrot, etnik azınlıklardan bolca söz etmiştir. Perrot bu konuda şöyle demiştir.

“Batıda hiç görülmeyen bir olgu burada mevcuttur. Bu imparatorlukta her biri başka dil ve dinde yedi sekiz ırk yan yana yaşarlar.”

1882 yılında Eskişehir'e gelen Humann ve Puchstein, O tarihte Eskişehir'de 10.000 kişi oturduğunu ve bir miktarda Ermeni bulunduğunu anlatmaktadırlar. Şehrin iki bölümden oluştuğundan bahsetmektedirler (Albek, 1991).

Yerleşmenin gelişiminden bahsederken uzun süre kentte yaşamış, ticaret ile uğraşmış azınlıklardan bahsetmemek yerinde olmayacaktır. Demiryolu ile gelen yabancılar ve göçmenler kente gelmeden önce Ermeni ve Rum azınlıkların kentte yaşamış olduğu yukarıdaki gezginlerin de anlattığı gibi bilinmektedir.

L. Kılıç'ın anlattıklarına göre; azınlıklar çarşı bölgesinde, bugünkü orduevinin arka tarafında, Bayat Pazarı'nın olduğu bölgede, Süleyman Çakır Lisesi'nin olduğu bölgede yaşamışlardır ve bu bölgede ticaret ile uğraşmışlardır. Şekil 2. 2 de sağ taraf Odunpazarı yerli halkın yaşadığı bölge, orta ve sol taraf azınlıkların da yaşadığı bölgeler olarak bilinmektedir. Kılıç'ın anlattıklarına göre Asri Sinema ile Süleyman Çakır Lisesi'nin yanındaki Yurt Pasajı eskiden birer kilisedir (2008, sözlü görüşme).

Azınlık nüfus kentin iktisadi hayatını ayakta tutarak (demiryolu kente gelmeden önce) kentin fiziksel biçimlenişinde rol oynamışlardır. Azınlıklar kentte zanaat ve ticaretle uğraşmışlardır. Kaynaklarda yazan bilgilere göre kentte değirmencilik ve fırıncılık I.Dünya savaşına kadar Rum'ların elindedir.

Şekil 2. 2., 1891(1312) yılına ait Eskişehir yerleşim planı

Eskişehir’de değirmencilik eskiden bir geçim kaynağıdır. Değirmencililiğin önem kazanmasının sebebi, Eskişehir’in ilçe ve köylerinin, tahılla uğraşması sonucu şehri bir hububat deposu haline sokmuş olmasıdır. Bu dönemde kentte birçok değirmen vardır. Porsuk Çayı da şehrin birçok önemli yerlerinde değirmencililiğe kolaylıklar sağlamıştır (Çelikkanat, 1973).

Bu dönem -Landa’nın ifadeleri kullanılarak ifade edilecek olunursa- “Güneş enerjisi (tarım) ve yer çekimi enerjisiyle (su) beslenen” bir sanayi devridir. Değirmenlerin bulunduğu bu alanda dönemin “sanayi öncesi” sanayi alanı kabul edilmektedir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehrin görünümü değişmeye başladı. Bunun iki sebebi vardır. Rumeli’deki topraklar kaybedildiğinden Anadolu tarımı önem kazanmıştır ve bu durum yönetimi göçerlerin yerleşmesini sağlamaya yöneltmiştir. İkinci sebep ise lületaşının ticaretinin kenti zenginleştirmesidir.

Göç yerleşik gen havuzlarına yeni genlerin dahil olmasını sağlamıştır. Ancak göçün kent dinamikleri açısından oynadığı en önemli rol kentlerin yaşamsal süreçlerini etkilemesidir (Landa, 2005).

Yurtdışından oldukça fazla sayıda göç alan Eskişehir’de de göçmenler yaşamsal süreçleri etkilemişlerdir. Kentin makro formunun oluşumunda, sosyal ve ticari hayatta etkili olmuşlardır.

Eskişehir’deki Rumeli göçmenleri 1860 senesinde Çerkez ve Abazaların göçü ile 10 Tatar köyünün kurulmasına sebep olmuştur. 1877- 1878 yıllarında da devam eden göçler ile Eskişehir’in kırsal nüfusu artarken, kent içinde de köklü değişiklikler olmuştur. Göçmenlerin bir kısmı, Porsuk Çayı’nın karşı kıyısına yerleşerek yeni mahaller kurmuşlardır. Bu durumda kent ovaya doğru genişlemeye başlamıştır. 1890- 1920 yılları arasında göçmenlerin yoğunluk kazanması ile Macuncu, Hacıseyit, Hayriye, Hacı Alibey ve İhsaniye mahalleleri doğrudan kente bağlanmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Lületaş XVIII. yy da ilk kez Türk Tüccarlar tarafından Avrupa pazarına tanıtılmıştır. Kentte lületaşını dış ülkelere pazarlayan bir tüccar sınıf yetişmiştir. Avusturya’ya pazarlanan lületaş ile Viyana ile kurulan ilişkiler geliştirmiştir. Kurulan ilişkiler mimariye de yansımış kentte viyana tipi evler inşa edilmeye başlanmıştır. Lületaş sayesinde kentte uzun süre ticari bir hareketlilik yaşanmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Göçmenlerin gelmesi ve lületaş ticaretinin yapılmaya başlanması şehrin toplumsal yapısındaki değişimde önemli bir etken olmuştur (Ertin, 1994).

Alaeddin Cami ve Parkı ile Kurşunlu Külliyesi bu dönemde ortaya çıkıp günümüze kadar gelen birer kentsel artifakt olarak tespit edilmiştir.

M.Ö 4000 yılları ile başlayan tarihi ile çok uzun bir geçmişe sahip olan kent 19.yy da demiryolunun yapılmasıyla ekonomik sosyal ve fiziksel yönden farklı bir öneme sahip olmuştur.

2.1.2 İstasyonun inşası (demiryolu ve ticaret- 1890)

XIX. yy sonunda Berlin- Bağdat Demiryolu'nun Anadolu bölümünün Eskişehir üzerinden geçmesi kent için bir dönüm noktası olmuştur. Bu başlık altında bunu oluşturan sebepler üzerinde durulacaktır.

Demiryolunun ulaştığı her yer gibi Eskişehir'de de köklü değişiklikler yaşanmıştır. Demiryolun gelmesi ile birlikte kentte tarım sanayi ve madencilikte hızlı bir gelişim süreci başlamıştır. Bu ulaşım ağıyla çevrede üretilen hammaddeler istasyondaki ambarda toplanıp yurt dışına gönderilmiştir. İleri derecede sayılabilecek tarım araçlarını yöreye getiren göçmenler, demiryolu sayesinde pazar için de üretime yönelik bir süreci başlatmışlardır. Bu arada yabancılar da Avrupa da üretilen ürünleri pazarlama olanağı bulmuşlardır. Demiryolu sayesinde kent, Batı Anadolu'nun Orta Anadolu'ya açılış kapısı niteliği kazanmış ve bu konumu sayesinde geniş bir ekonomik 'hinterland' sağlamıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Anadolu demiryollarının 'merkez-i umumisi' olarak kabul edilen 'Eskişehir İstasyonu' değişimin en önemli simgesidir. Bu alanda istasyonun dışında Ankara, Konya ve Haydarpaşa'dan gelecek lokomotifler için depo, makinistler için koğuşlar, bilet alım yeri ve Cer Atölyesi (1894) olarak bilinen büyük taştan bir fabrika vardır. Anadolu Bağdat bölümünün yapımı sırasında Eskişehir de kurulan bakım ve yenileme atölyeleri (Cer Atölyesi) nitelikli emek gücü yetiştirmek gibi önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca ilk kez kent için tarım ve hayvancılık dışında yeni bir iş alanı sağlamıştır. Bu sayede iş kültürü ve işçi grubu ortaya çıkmıştır. Dünün Cer Atölyesi bugün Tülomsaş'ı olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan önemli bir sanayi kuruluşudur (Efe, 2002). Bu tesisin bünyesinde kurulan çırak okulları Cumhuriyet Dönemi'nde de devam ettiği için Eskişehir sanayisinin gereksinim duyacağı emek gücünü büyük ölçüde karşılamıştır.

İstasyonun inşası ile birlikte İstasyon çevresinin ve Porsuk'un sağ kıyısında yeni yerleşimler açılmıştır. Rumeli göçmenlerinin yerleştirildiği yeni mahalleler kurulmuştur. Bu dönemde kiremit örtülü ahşap evlerden oluşan Müslüman mahalleleri

ovanın güneyinde, Hıristiyan mahalleleri sağda, Rum mahalleleri solda, Ermeni mahalleleri, Pazaryeri ve Kapalıçarşı'da Porsuk çayına doğru yayılmaktadır (Efe, 2002).

Demiryolu inşa edilirken kentte yabancı nüfus artmıştır. Sosyal hayat değişmiştir. Yurt dışından gelen işçiler için Porsuk Çayı boyunca yeni ticarethaneler ve oteller açılmıştır. Yabancı ustaların ailelerinin de kente gelmesi ile eğitim kurumları yapılmış ve kent kültürel bir kimlik kazanmıştır.

Bu dönemde şehrin genel biçiminde sanayi öncesi kent yapısı görülmektedir. Konut alanlarında toplumsal sınıf farklılaşmasını yansıtan bir ayrışma yerine etnik gruplara ait bir ayrışma söz konudur. Mahalleler türdeş değildir. Yani farklı gelir grupları ve toplumsal katmanlardan aileler bir arada yaşamaktadırlar (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

1893 yılında Eskişehir'e gelmiş olan Georges Radet Eskişehir hakkında şöyle bilgi vermektedir (Albek, 1991):

“İstanbul Köprü; muhacir evleri, gar ve ek binalarıyla, birkaç hanı kapsayan yeni mahalleyi Hamam mahallesine bağlar. Köprünün alt yapısı Roma devrine aittir. Hamamlar köprünün güney –doğusunda bulunur.

Köprüden başlayan yol, hamamlardan sonra Eskişehir'in çarı yoludur. Küçük dükkanlar geçildikten sonra yol genişler ve söğütlerle çevrili geniş bir cadde olur. Bu cadde üzerinde buğday pazarı, Assomptioniste rahiplerin binası, postahane, bir mezarlık ve kaymakamın oturduğu 'Konak' bulunur. Konaktan sonra yokuş başlar ve güneyde Eskişehir dağına doğru gidilir. Bu dağ Porsuk ovasına doğru hafif meyillerle alçalmaktadır. Eskişehir'in eski mahallesi burada kurulmuştur. Bu mahallede Ertuğrul ve Osman'ın silah arkadaşlarının soyundan gelme eski aileler oturur. Camilerde burada kurulmuştur. Eski mahalle ile hamamlar arasında hızlı akışlı bir ırmak pek çok su değirmenini döndürür ve şehrin doğusunda Porsuğa karışır.”

Demiryolunu kent yaşamında başlattığı en önemli değişimlerden biriside kentin nüfusunda görülmüştür. Bu dönemde kent nüfusu nitelik ve nicelik açısından değişim göstererek bugünün kozmopolit Eskişehir'inin oluşum sürecini başlatmıştır.

1894 yılında Cuinet'in verdiği bilgilere göre kazanın toplam nüfusu 67.074 dür. Müslümanlar 48.200, Ortodoks Rumlar 12.700, Gregoryen Ermeniler 6.074, Yahudiler 100 sayısındadırlar. Şehirdeki nüfus dağılımı ise şöyledir. Müslümanlar 17.131, Ortodoks Rumlar 1.147, Gregoryen Ermeniler 583, Katolik Ermeniler 132, Latinler 30 olmak üzere toplam 19.023'tür.

Cuinet'in kitabına göre şehirde 11 minareli cami, 6 mescit, 3 medrese, 4 tekke, 1 Rum Kilisesi, 1 Ermeni Kilisesi, Fransız rahipleri tarafından yönetilen bir Katolik Kilisesi vardır. 1891 yılında Anadolu Demiryolu yapılırken buraya gelen Avrupalı işçi ve mühendislerin isteği üzerine 'Saint Augustin' de rahipleri buraya yerleşmişler ve bir okul açmışlardır. Çarşıda üç eczane, 25 han, 4 lokantalı otel bulunur. Bu otellerin ikisi şehirde ikisi istasyonunun ucundadır. Üçü erkekler biri kadınlar için 4 hamam, 26 adet deri tabakhanesi, 700 dükkan, 30 depo vardır. Bunların 15 hububat deposudur. Ayrıca 15 lüle taşı atölyesi, 22 kuyumcu atölyesi, 4 şekerçi dükkanı, 12 çömlek ve çini imalathanesi, 4 su değirmeni, 4 buharlı değirmen, 5 alkollü içki yapım evi, 25 alkollü içki satış yeri, 5 gazino bulunmaktadır (Albek, 1991).

Cuinet'in aktardığı bilgilerden de anlaşıldığı üzere sosyal hayatta da değişmeler olmuştur. Eğlence kültürü yabancı ustalarla Eskişehir'in hayatına dahil olmuştur.

Şehrin morfolojisinin oluşumu açısından yaşanan en önemli gelişme 1890 yılına kadar bir tarafta ticaret dokusu diğer tarafta konut dokusu olan kentin, bu tarihten sonra kuzeye istasyonun bulunduğu bölgeye doğru genişlemesidir.

2.1.3 Rejim değişikliği (1923- 1950)

Kent plancılığı için en önemli gelişme 1923- 1950 yılları arasında olmuştur. Çünkü kent merkezinin fiziksel yapısı bu dönemde oluşmuştur. Bu konu başlığı altında, dönemin fiziksel biçimlenişte etkin rol alan olaylar üzerinde durulacaktır.

Kaynaklarda Eskişehir de iki büyük yangından söz edilmektedir. İlk yangın 1905 yılında çıkmış ve kentin en eski kapalı çarşısı yanmıştır. Kent ikinci yangını 1922 yılında Yunanlılar geri çekilirken yaşamış ve bu yangında güneydeki eski mahalleler ve kuzeydeki göçmen evleri dışında yediler bölgesinden istasyona kadar olan bölge tamamen yanmıştır (Taşbaşı, Tuzpazarı, Reşadiye Cami'sinin bulunduğu yerler, İstasyon Caddesi ve Bağlar Caddesi'nin bulunduğu kısım). Şekil 2. 3 de bu yangından geriye kalan harabeler görünmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Orta Anadolu'da stratejik bir konumda bulunan bu şehir, kurulmuş bulunan milli devletin laboratuvarı gibi görülmüştür. Yeniden inşa edilen bu kentte kazanılacak başarı milli devletin inşasına da o oranda katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Bu yüzden de kentte hızlı bir tadilat ve yeniden yapılanma başlamıştır (Yakut ve Güneş, 2007).

Şekil2. 3., Reşadiye Cami minaresinden çekilmiş bir fotoğraf, 1922(Kılıç,1997)

Kent 1923 yılının başlarında güneydeki tepenin eteğinde Odunpazarı semti yani esas nüve, kuzeyde Porsuk çevresinde yer alan tali bir nüve ve iki nüve arasında gevşek dokulu yerleşim sahalarından ibarettir (Ertin,1994).

1923 yılında kentte iki nüve arasında kalan bahçelik alanlarda Akarbaşı, Arifiye, İstiklal ve Hoşnudiye mahalleleri oluşmuştur. Kentin ticaret faaliyetlerini yürüttüğü Taşbaşı Ticaret Bölgesi'nin yakın çevresinde, kamu yönetim binalarının yapımına başlanmıştır. Böylelikle iki yerleşim nüvesi arasındaki boşluk hızlı bir şekilde ortadan kalkmış ve yerleşimler arasında oluşmuş ikili doku birleşmiştir (Ulu ve Akçoral, 2004).

Kaynaklarda yazan bilgilere göre bu dönemin eğitim yapılarından bazıları Necatibey, Yunusemre İlkokulu (1935), İki Eylül, Dumlupınar İlkokulu (1940), Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi (1942- 43), Ticaret Lisesi (1944), Erkek Sanat Okulu, Kız Lisesi, Adalet İlkokulu, Fatih İlkokulu (1950) olarak belirlenmiştir. Bu dönemin kamu yapılarından bazıları ise, Porsuk Turing Otel (1927), Taşhan (1927), Ziraat Bankası (1928), Hükümet Konağı (1930) olarak tarihe geçmiştir. Atatürk Caddesi üzerindeki stadyumda bu döneme ait bir tesistir.

Bu dönemde kentte yapılaşma artmasına rağmen, gecekonduların yapılması görülmemiştir.

Günümüzdeki Merkezi İş Alanının ana çekirdeğini oluşturan Taşbaşı Kentsel Sit Alanı'nın çevresinde, konut alanlarının, kamu yapılarının ve nüfus yoğunluğunun artması ile birlikte, bu bölgenin kent merkezi olarak belirginleşmesi sağlanmıştır (Ulu ve Akçoral, 2004).

Bu dönemde ortaya çıkan mekansal yapı, toplumsal tabakalaşmayı yansıtabilecek şekilde ayrışmaya başlamıştır. Merkez çevresinde kurulan mahalleler, üst gelir gruplarını Odunpazarı'ndan çekerken, kent çeperlerinde kurulan mahalleler ise işçi ve göçmenleri barındırmaktadır.

Kent İmparatorluk döneminde tarımsal yönü ağır basan bir yerleşme iken Cumhuriyet dönemi ile birlikte sanayi yanı da gelişmiş çok fonksiyonlu bir kent görünümünü almaya başlamıştır (Çöl, 1998).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Eskişehir de sanayi ilin tarımsal ve doğal kaynaklarına bağlı bir biçimde gelişmiştir. Kentte bu dönemde un, kiremit, kereste, mobilya fabrikaları kurulmuştur. Kaynaklara göre daha önce bir Rum tarafından işletilen Yasin Çakır Un Fabrikası Türkiye'nin önde gelen Motorlu fabrikalarındandır.

Sanayi alanları kentin iki uç noktasında yoğunlaşmıştır. Bu uç noktalardan biri kentin kuzey batısına denk gelen, istasyon çevresindeki DDY Cer Atölyesi ile un ve kiremit fabrikalarının olduğu bölge, diğeri ise kentin kuzey doğusunda olan Tayyare Bakım Atölye'sinin içinde yer aldığı askeri alan ve Şeker Fabrikası'nın olduğu bölgedir.

Her zaman sanayi tesislerinin yer seçimi kararları kentlerin makro formunun oluşmasında büyük etken olmuşlardır. Eskişehir'de de fabrikalarda çalışan işçilerin iş yerlerine oturma isteğiyle sanayi bölgelerinin çevrelerine, yeni mahallelerde kurulmaya başlamıştır. Şeker, Yenimahalle, Işıklar, Ömerağa mahalleleri şehrin kuzeybatı bölgesinde ise Kırmızıtoprak ve Yenibağlar mahalleleri kurulmuştur (Ertin, 1994).

Kısacası bu dönemde Eskişehir kent merkezinin yakın çevresi dairesel olarak kamu yatırımları ile oluşturulmuş, merkez fonksiyonlarının dairesel formda gelişiminin önüne geçilmiş, tek nüveden oluşan merkez ve onu besleyen Atatürk, İkieylül, Köprübaşı, İstasyon, Hamamyolu ve sonraları Sakarya, Muttalip caddeleri boyunca ticaret fonksiyonları gelişmiştir. Bu gelişim süreci Eskişehir kentinin yol güzergahlarını takip eden ışımsal gelişme topolojisinin ilk başlangıcını oluşturmuştur (Ulu ve Akçoral, 2004).

Kentin dış çeperlerinde de mezarlıklar yerleşim alanının sınırlarını çizmektedirler. 1950 'de Dede ve Karapınar mahalleleri ile Cumhuriyet mahallesinin kuzeybatısı, Ömerağa Mahallesi'nin doğusu mezarlıklara ayrılmıştır (Ertin, 1994). Ömerağa Mahallesi'ndeki mezarlık günümüzde kaldırılarak park yapılmıştır.

Rekreasyonel kullanım alanları içinde yer alan parklar ve yeşil alanlarında kent içi arazi kullanımında belli payları vardır. Bu dönemdeki parklar, Alaeddin Parkı, Yediler Parkı ve Necatibey Parkı'dır. Ayrıca güneyde Odunpazarı Sementi'nin üst

kısımındaki badem ağaçlarıyla kaplı olan tepelik saha, Bademlik de kentin en önemli yeşil alanlarıdır.

Bu dönemde ortaya çıkıp günümüze kadar gelen kentsel artifaktlar İstasyon ve çevresi, Bademlik yeşil alanları, Ömerağa Mahallesi'ndeki mezarlıklarının oluşturduğu boş alan, Fabrikalar Bölgesi alanı, Şeker Fabrikası alanı, Ziraat Bankası, Atatürk Lisesi, Porsuk Turing Otel, Taşhan, Meslek liselerinin yapıldığı alan olarak tespit edilmiştir.

Bu tarihten sonra kent sınırlarını genişlemeye devam etmiş ve gelişmiştir. Şimdi bu tarihsel süreç üzerinde durulacaktır.

2.2. 1950 Sonrası Kentin Mekansallığının Bütünsel Gelişimi Ya Da Makro Form Olarak Yansımaları

2.2.1. 1950- 1990 yaklaşık aralığında kentin mekansal gelişimi

1950 yılından itibaren Türkiye hızlı bir kalkınma hamlesi içine girmiştir. Buna bağlı olarak Eskişehir kenti de fiziksel ve ekonomik yönden gelişmiştir ve nüfusta artış kentte geliş güzel yapılaşma başlamıştır.

1950 yılından itibaren Türkiye'de ekonomik etkinliklerin kuvvetlenmesi ve ülkenin hızlı bir kalkınma hamlesi içine girmesi ile birlikte, Eskişehir kentinin fiziksel ve ekonomik gelişmesi hız kazanmıştır.

Türkiye de göç olayları 1950'lerden itibaren yoğun bir şekilde başlamıştır. Bu durum kentlerin plansız bir gelişim göstermesine neden olmuştur. Konut açlığı yasal ve yasal olmayan yöntemlerle çözülmeye çalışılmıştır. Daha önce görülmeyen gecekondulaşma bu dönemde görülmeye başlanmıştır (Ertin 1994).

Yurt Ansiklopedisinde yazan bilgilere göre, 1950- 1960 yılları arasında çeşitli kamu ve özel kesim sanayi kuruluşları ve eğitim, sağlık vb. kurumların yer seçimi

kararları birbirinden kopuk olarak alınmış olmasından dolayı, kentte dağınık ve sıçramalı bir büyüme gözlenmiştir. Kentte gelişigüzel yerleşen bu kuruluşlar gelişme çekirdekleri oluşturmuş ve çevrelerinde konut alanları ortaya çıkmıştır. Bu konut alanlarının önemli bir bölümü kooperatif yapılarıdır. Özellikle de işçi konutu işlevini taşıyan bu alanlara örnek olarak Hoşnudiye Mahallesi'nde DDY işçileri için yaptırılan bahçeli tek katlı veya 2- 4 katlı kooperatif evleri verilebilmektedir.

1950 yılında kent bir doğal afet ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde meydana gelen seylap kentin orta ve kuzey kesimindeki göçmen mahallelerinde, konut alanlarına büyük zararlar vermiştir. Bu sebeple, istasyonun kuzeybatısında demiryolunun kuzeyinde, yeni konutlar yapılmış ve burada bir mahalle oluşmuştur. Bunun sonucu olarak, kentin alansal bakımdan kuzeye doğru büyümesi hızlanmıştır.

1950 yılında iç göçler yaşanırken, dış göçlerde devam etmektedir. Yurt dışından gelen göçmenler tarım alanında bir gelişme sağlarken, kentin sanayisinin de gelişmesini sağlamıştır. Bulgaristan'dan gelen göçmenler soba üretimi için gerekli bilgiyi de beraberinde getirmişlerdir. Göçmenlerin getirdiği 'kuzine' tipi soba tüm Türkiye'ye yayılmıştır. Göçmenlerin yerleştirdiği Yenidoğan Mahallesi'nin doğusunda döküm gereksiniminin karşılanması için kurulan dökümhanelerin olduğu alan kentin ilk küçük sanayi sitesini oluşturmuştur (1960). Zamanla bu zanaatı yerel halkının da öğrenmesi ile sonraki yıllarda döküm imalat sanayinin kuruluşuna öncülük edecek sanayiciler yetişmiştir (Ertin, 1994).

Kaynaklara göre kentte sanayi tesislerine yenilerinin eklenmesi ile (çimento basma fabrikaları), sanayi alanlarının kent içinde kapsadığı alan da genişlemiştir. 1923-50 döneminde iki farklı bölge üzerinde görülen yoğunlaşma, bu dönemde dağılma ile kendisini göstermiştir. Kuzey-batıda DDY tesisleri ve özel sektöre ait fabrikalar, kuzey-doğuda Şeker Fabrikası eski sahaları, batıda Eskişehir Basma Fabrikası ve doğuda küçük sanayi sitesi olmak üzere 4 ana bölgede toplanmaktadır

1950- 1960 ticarethaneler genelde kentin Merkezi İş Alanı içerisinde yer alan Taşbaşı kentsel sit bölgesinde toplanmıştır. Bu bakımdan Köprübaşı Caddesinin

üzerinde yer alan Çukurçarşı kentin en eski ticari alanlarından biridir. Ayrıca İkiyeül Caddesi, Dumrul Sokak, Ferahiye Caddesi, Sivrihisar, Muttalıp, Sakarya, Cengiz Topel, İsmet İnönü, Süleyman Çakır, Deliklitaş Caddeleri, İstiklal, Cumhuriyet, Hacıseyit, Hacı Alibey mahalleleri arasında kalan bölge de alt katı ticarethane üst katı konut yapılar görülmektedir (Akçoral ve Ulu, 2004).

Kentte ilk kez 1952 yılında 1/5000 Nazım İmar Planı yapılmıştır. 1956 yılında Eskişehir Yerleşme ve Gelişme Planı yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmanın vermiş olduğu fikirler doğrultusunda, 1956 yılında Yol İstikamet Planı hazırlanmış ve yürüklüğe girmiştir. 1956 tarihli bu plan, 1986 yılına kadar Nazım, 1990 yılına kadar uygulama olarak yürürlükte kalmıştır. Söz konusu yol istikamet planı günümüzün kent makro formunun oluşmasının temellerini oluşturmuştur (Akçoral ve Ulu, 2004).

1958 yılında Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu'nun açılmasıyla, Eskişehir'i bir üniversite kenti kimliği verecek olan ilk adım atılmıştır (Albek, 1991).

Yediler Parkı bu dönemde pazaryeri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Oteller, yazlık ve kışlık sinemalar önceki dönemlerde olduğu gibi Köprübaşı çevresinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca kayıtlara göre kentte askerlik şubesi, Valilik, Belediye Binası, Cumhuriyet Merkez Bankası Binası, İşçi Barındırma Yurdu, Tekel, Karayolları ve Zirai Deneme Tesisleri gibi resmi binalar yapılmıştır. Şehrin ilk asansörlü ve kompleks yapısı Kılıçoğlu (sinema, işhanı ve apartmanı) Sineması 1954-1959 yılları arasında yapılmıştır. Kılıçoğlu Sineması günümüze kadar gelen bir kentsel artefakt olarak belirmiştir. Gar binası da bu dönem yeniden yapılan önemli yapılar arasındadır.

1960- 1980 yılları arasında yapılan karayolları önemli bir çekim noktası yaratarak yerleşme sahasının büyümesinde önemli güç yaratmıştır. Nitekim bu dönemde yapılan Bilecik-Ankara çevre yolu kentin kuzey yönüne doğru gelişen yerleşim alanları için önemli bir çekim noktası oluştururken, Eskişehir'i diğer il ve ilçelere bağlayan karayolları boyunca da yerleşim sahaları genişlemiştir.

Karayolu ulaşımının önem kazandığı 1963 yılında 100 araç alabilecek kapasitede otopark açılmıştır. Yunusemre ve Asarcıklı caddeleri üzerinde yer alan otopark çevresine yapılan lokanta, banka ve otellerle, kentte yeni bir ticari fonksiyon sahasının gelişmesini sağlamıştır (Ertin, 1994).

Kentte yeni sanayi tesislerin kurulacağı yer kalmaması sonucu ve sanayicilerin birlikte olma isteğiyle Organize Sanayi Bölgesi oluşmuştur. Genelde sanayi bölgeleri, kentlerin yerleşmelerinde bir çekim noktası oluşturmalarına karşın Organize Sanayi Bölgesi'nin şehirden uzak olması nedeni ile bu dönemde yerleşim sahası üzerinde önemli bir etkisi henüz açık değildir (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

1950- 1960 yılları arasında yerleşmeler kopuk bir özellik gösterirken bu dönemde bu kopukluk, boşlukların dolmasıyla (tarım ve sanayi alanlarının kesintileri dışında) yok olmuştur. Sanayi alanları, kentin çeperlerinin genişlemesiyle, yerleşmenin içerisinde konutlaşmayı kesintiye uğratmıştır. Diğer tüm boşluklar dolduğu halde bu boşluklar varlığını korumaktadır.

Bu dönemde yerleşmenin gelişimi boş arazilerde yatay kent merkezinde dikey yönde gerçekleşmiştir.

İ.T.İ.A bu dönemde günümüzdeki yerine önceleri askeri saha (atış alanı) olan Yunus Emre Kampüsü'ne taşınması ile birlikte (1967) kentte yeni bir fonksiyon sahası ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda bünyesinde Çifteler Caddesi üzerindeki Tıp Fakültesi ve Bademlikteki D.M.M. A (Mühendislik ve Mimarlık Akademisi) öğretim kurumlarını da barındıran İ.T.İ.A 1980 yılında Anadolu Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür.

1950- 1960 yılları arasında ortaya çıkıp günümüze kadar gelen kentsel artefaktlar Anadolu Üniversitesi Kampüsü, Eski Otopark, Bademlik Kampüsü olarak tespit edilmiştir.

1980- 1990 yılları arasının en önemli özelliği kooperatiflerin sayısının artmasıdır. Bu dönemde kentteki nüfus artışı fazla olmamasına rağmen, kentin fiziksel

yapısını etkileyen konut alanları yapılanması, kooperatifler aracılığıyla oldukça hızlı olmuştur. Eskişehir kent formunu etkileyen en önemli araçlardan olan konut kooperatifleri rastgele ve hemen hemen her yöne doğru kentin mekansal iç boşlukların da mekanlaşmıştır.

Kent bir bölümünde konut kooperatifleri ile planlı bir şekilde büyürken, kentin dış çeperlerinde yer alan mahalleler ise, gecekodu türü kaçak yapılaşma sayesindeki artış ile büyümesini sürdürmüştür.

1980'ler de kent şimdiki makro formuna ulaşmıştır. O yüzden kent merkezinin bu dönemdeki durumu hakkında bilgi vermek doğru olacaktır.

Bu dönemde Eskişehir'in biçimi tek merkezli dairesel kentlerin gelişme modelinin ana özelliklerin taşımakla birlikte, çizgisel gelişmeye de açıktır. 1980 yılında kent tek merkezlilik özelliğini korumaktadır. Ancak bu merkez içinde çeşitli bölgeler birbirinden ayrılmaktadır. Bu yıllarda kent merkezi iki ana omurga üzerinde yoğunlaşan ve bu omurgalara bağlanan caddeler boyunca uzantılar halinde süren bir yapıdadır. Birinci omurga Bursa Caddesi ile Sivrihisar Caddesi'nin birleştiği merkezi Orduevi olan kesimdir. İkinci omurga ise İki Eylül caddesinin kuzeyinden başlayarak Hamamyolu'nun doğusuna dek uzanan üçgen alandır. Birinci Porsuk çayının kuzeyinde ona koşut, ikinci ise çayın güneyinde ona dik olarak yer alan bu iki bölge birbirine Porsuk çayının üzerinden geçen Köprübaşı Caddesi çevresinde yoğunlaşan merkez işlevleri ile bağlanmaktadır. Eskişehir'in kent merkezi tarih boyunca, toplumsal yapının dönüşümüne koşut olarak evrim geçirmiştir. Bu merkezin yıkılıp yenilenmesi biçiminde değil, zaman içerisinde merkezi işlevlerin yoğunlaştığı bölgelerin kayma göstererek, güneydeki çekirdekten kuzeye doğru ilerlemesiyle olmuştur. Kent merkezinin kuzeye doğru kayması sürecinde önemli bir gelişme, 1930'lardan sonra ticarethanelerin yoğunlaştığı Hamamyolu çevresinde gerçekleşmiştir. Yüksekliği tek kat ve üç kat arasında değişen küçük parsellere yerleşmiş bitişik düzen yapıların sıralandığı dar sokaklardan oluşan bu doku, büyük ölçüde bu dönemde eski haliyle durmaktadır. Bu yapı Porsuk'un güneyindeki omurganın büyük bölümüne egemendir (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

Bu dönemde Porsuğun kuzeyinde kalan bölgede ise modern merkez özellikleri ağır basmaktadır. Buradaki yapılarda büyük ölçüde yenilenmiş ve kat yükseklikleri arttırılmıştır. Ordu evi çevresi lüks lokanta ve mağazaların bulunduğu alanı oluşturmaktadır. Üst katlar da bürolar yer almaktadır. Bir geçiş bölgesi niteliğinde olan Köprübaşı Caddesi'nin çevresinde ise giyim ve züccaciye mağazaları vardır. Bu caddeyi Sivrihisar Caddesi'ne bağlayan sokaklarda bankalar ve bazı kamu kuruluşlarının büroları vardır. Merkez işlevleri bu bölgeler dışında her yönde uzanan caddeler boyunca giriş katlarda yoğunluklarını sürdürmektedir. Sivrihisar Cadde'sinin kuzeybatı yönünde üst gelir grubuna yönelik perakende ticaret yerleri ve doktor muayenehaneleri yer almaktadır.

Bu dönemde Odunpazarı bölgesi ise alt gelir grubuna ait topluluğu barındırmaktadır. Odunpazarı'nın girişinde bu bölgeye hizmet eden bir alt merkez oluşmuştur.

1980- 1990 döneminin diğer bir özelliği ise kent merkezinde yer alan konut yerleşimleri için, merkezi iş alanları fonksiyon baskıları olmasıdır. Bu dönemde kentin yerleşim alanının genişlemesine bağlı olarak, bazı kentsel fonksiyonların geniş alana ulaştırılması amacıyla, yeni imar planlama çalışmalarına başlanmıştır. 1986 yılında onanan Eskişehir Nazım İmar Planı ile kentin bütününde 1- 2- 3 katlı konut dokuları parsellerinde minimum 4 kata, ana caddelerin ise 5- 6- 7- 8 kata kadar çıkarılması, kentin fiziksel olarak yükselmesine ve yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönem içinde tarım alanları konut alanlarına dönüşmeye devam etmiştir (Ulu, 2005).

Merkezde bu dönemde Taşbaşı Kültür ve Ticaret Merkezi inşa edilmiştir. Sıradaki başlık altında 1990 sonrası mekansal gelişim üzerinde durulacaktır.

2.2.2. 1990- 2008 yaklaşık aralığında kentin mekansal gelişimi

Bu dönemde kentte hızlı bir gelişim süreci yaşanmıştır. Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Kampüsü'nün sahasını genişletirken, Büyükdere Mahallesi'nin batısında

büyük bir saha kaplayan Osmangazi Meşelik Kampüsü (1993) yapılmıştır. Bu durum Eskişehir'in 'öğrenci kenti' kimliğini güçlendirmiştir.

2002 yılında imar planları revize edilerek genişletilmiştir. Bu tarihten sonra kent hızlı bir gelişim sürecine girmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde kentin yerleşim sahası yeni yapılaşmalarla genişlemiştir. Bu genişlemenin sebeplerinden bir tanesi varlıklı insanların, yerlerini alt sınıflara bırakarak kentin doluluğundan, gürültüsünden, sesinden ve kirliliğinden kaçarak kent çeperlerine yayılmalarıdır (Günümüz Batıkent örneği).

Gelişmiş kapitalist toplumların son 25 yılda geçirmiş olduğu dönüşümlerin kent mekanında bir dizi önemli etkisi olmuştur. Kent merkezleri küresel ekonominin değişen üretim süreçlerinin neden olduğu kentsel yeniden yapılanma içine girmişlerdir. Bu yeniden yapılanma sürecinde eski kent merkezlerinde yer alan konut alanları güçlü bir fiziksel veya işlevsel yenilenmeye ve bunun sonucunda da sosyal yenilenmeye maruz kalmışlardır (Enlil, 2000).

Yaşanılan bu gelişmeler sonucunda kentin sanayi bölgeleri kentin içinde kalmıştır (Baksan Sanayi sitesi, Fabrikalar Bölgesi). Kentte Fabrikalar Bölgesi diye adlandırdığımız geniş alan bunlardan biridir.

Endüstri alanları ve yapıları bir yandan mimarlık dünyasında yeni gelişmelerin öncülüğünü yaparken diğer yandan da teknolojik, fiziksel, işlevsel ve simgesel yapıdaki değişimin ve dönüşümün en kolay izlenebildiği mekanlardır (Üstün ve Tural, 2003).

İşlevlerini çoğu zaman hızlı teknolojik nedenlerle kaybederler. İşlevleri sona eren yapılar için yapılan değerlendirmenin ardından, yapının endüstri anıtı değeri kazanıp kazanmadığı belirlenir ve taşıdıkları temsili niteliklerden dolayı dönüştürülürler. Endüstri yapıları, sadece fonksiyonel amaçlara hizmet etmek için tasarlanırken, paradoksal olarak, sembolik var oluşlarından dolayı dönüştürülürler (Cengizkan, 2006).

Tramvayın kentin gelişimindeki en büyük katkısı kentin kontrol edemediği noktalarını, kontrol edilir hale getirmesidir. Tramvay geçtiği güzergahtaki yerlere bir kontrol baskısı yaratarak kent merkezinin kontrol etkisini yayar. Şekil 2. 4 'de tramvayın güzergah haritası görünmektedir.

Son dönem gelişmelerinden bir diğeri de ardı ardına alışveriş merkezlerinin yapılmasıdır. Bu merkezlerin “Kanatlı-Espark-Neo (Carrefour)”, kentin geleneksel alışveriş mekanları olan “Sıcaksular Mevkii, Hamamyolu, İsmet İnönü Caddesi” üzerindeki çarşı bölgesinde etkileri olacaktır ve kuşkusuz bu etkiler kentin mekansal organizasyonuna, sosyal ve kültürel yaşamına yansiyacaktır. Sıcak sular mevkide yerel esnaflar vardır. Bu durum küçük esnafı öldürmeye başlamıştır. Küçük esnafla birlikte geleneksel çarşı kavramı da yok olmaya başlamıştır. Yeni nesile eski şehrin çarşısı ve ticaret hayatı hakkında bilgi veren bu alan, kaybolmamaya direnmektedir. Yenilikler kenti o kent yapan değerlere zarar vermemelidir. Aksi takdirde yaşam tek tip (kimliksiz) kentlerde devam edecektir.

Alışveriş merkezleri ile ilgili başka bir durumda inşaatları için seçilen yerlerdir. Espark Fabrikalar Bölgesi'nde Kurt Kiremit Fabrikası yıkılarak yapılmıştır. Fabrikalar Bölgesi kentin içinde kalmış büyük bir boşluktan ibarettir. Daha sonra da bahsedileceği üzere bu boşluk konutlaşmamış nadir bölgelerden biridir. Bu bölgeyi kentsel artifakt olarak yapan ‘boşluk’ un bir tarafı, alışveriş merkezi yapılarak doldurulmuştur.

Bu dönemde Porsuk Çayı'nın ıslah ve düzenleme çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Porsuk nehri merkezin yayılmasını sağlayarak kent gelişiminde etken rol oynamaktadır. Topolojik olarak bir arter olan Porsuk, kentin mekansal gelişimine de katkıda bulunur.

Sonuç olarak şehrin fiziksel biçimlenişi günümüzdeki formuna ulaşmıştır. Tüm tarihi süreçte, Eskişehir kent mekanına bakıldığında, şehrin her geçen gün değişen yapısına değişmeden katılan ve şehirleşme sürecini hızlandıran bazı öğelerin- artifaktların- var olduğu görülmektedir. Bir sonraki bölümde Eskişehir'de ki kentsel artifaktların mekansal arkeolojisi, makro ve mikro fragmanlar üzerinden incelenecektir.

BÖLÜM 3

KENTSEL ARTİFAKTLARIN MEKANSAL ARKEOLOJİSİNİN MAKRO VE MİKRO FRAGMANLAR ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Kentler toplumun zamansal ihtiyaçları ile değişim ve gelişim içerisindedirler. Gelişen teknoloji şartları, artan nüfus ve bu nüfusun ihtiyaçlarıyla, kentin ilk kurulduğu formunu birebir koruması beklenemez. Kent değişirken, kent içindeki bazı bölgelerde, kentin farklı dönemlerine tanıklık ederek değişmeden, durum-dışı alanlar (veya yapılar) olarak kalırlar. Rossi (1966) bu durumu şöyle açıklamaktadır.

“Şehrin bu tür bölgeleri hayata ayak uyduramaz, çoğu zaman şehrin genel gelişmesi karşısında uzun süre birer ada olarak kalırlar; şehirdeki farklı dönemlere tanıklık eder, bir yandan da büyük rezerv alanları oluştururlar. Bu eskime olgusu, şehrin bölgelerini kentsel artefaktlar olarak incelemenin doğruluğunu gösterir....”

Bu sebeple tanımlamalarda kentin fiziksel yapısının oluşumunda belirleyici öğeler olan bu bölgeler, kentsel artefaktlar olarak ele alınacaktır. Bu konu başlığı altında kentsel artefaktların tanımı Rossi'nın ‘Şehrin Mimarisi’ adlı kitabından yararlanılarak açıklanacaktır.

Rossi'ye göre şehrin belirli kısımlarının zaman içindeki dönüşümü, Amerikan ve İngiliz literatüründe “tedavülden kalkma” olarak tanımlanan, belirli bölgelerin bozulması gibi modern şehirlerde gittikçe yaygınlaşan, nesnel bir olguya bağlıdır. Bu olgu çevre bölgelerde, arazi kullanımının dinamiğine rağmen ayakta kalmış bir grup binanın- bunlar bir sokağın civarında olabileceği gibi, kendi başlarına herhangi bir bölgede oluşturabilir -damgasını vurduğu bir olgu olarak tanımlanır.

Rossi, şehrin mimarisi derken, iki farklı şeyden bahseder. Öncelikle insan tarafından yapılmış dev bir nesne; geniş, karmaşık zaman içinde büyüyen bir mühendislik ve mimarlık yapıtı olarak şehri anladığından bahseder; ikinci olarak ise,

şehrin bazı daha sınırlı, ama yinede hayati önem taşıyan yönlerini, yani şehrin kendisi gibi kendi tarihleri ve biçimleriyle tanımlanan kentsel artifaktları anladığından bahseder.

Kentsel artifaktların genel özelliği, bizi belirli ana temalara,-tekilliğe, locus'a, tasarım ve hafızaya geri götürmeleridir.

Kentsel artifaktların yapıları ve oluşumları önemlidir. İşlevlerinin bir önemi yoktur. Herhangi bir işlevi olmayan kentsel artifaktlar bile vardır. Kentsel artifaktlar, yeni işlevler edinerek, sürekli kendilerini değiştirip, yenileyebilselerdi, mimarisinde açığa çıktığı biçimiyle, kentsel yapının değerleri süreklilik gösteren, kolay ulaşılabilen değerler olurlardı. Biçimlerin kalıcılığının bir önemi olmaz, şehirde öğelerinden biri olduğu kültürün aktarımı düşüncesinin kendisi şüphe götürür bir şey olurdu. Bu yüzden, bir kentsel artifaktı işlevine göre değerlendirmek mümkün değildir. İşlevler değişebilir, kaybedilebilir, hatta bir kentsel artifaktın hiçbir işlevi olmayabilir. Zaten sadece tek bir işlev tarafından belirlenen bir kentsel artifakt, bu işlevin açıklamasından başka bir şey olamaz. Oysa işlevi zaman içinde kaybolmuş öğeler değerli bulunmaya devam edilir. Bu artifaktların değeri çoğu zaman sadece biçimlerine bağlıdır ve şehrin genel biçimin vazgeçilmez bir parçası ve onun değişmez bir ögesi olarak şehrin kökenlerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Kentsel artifaktlar, çoğu zaman belirli bir düzen içindeki yırtıklar olarak bir arada dururlar, biçimleri sürdürmekten çok onları oluştururlar. Bu kentsel öğeler ya şehrin bütünlük içinde anlaşılabilmesini sağlar, ya da bir şehir sistemine gevşek bir biçimde bağlanabilecek, ayrı öğeler olarak görünürler. Ama her iki durumda da, şehri oluşturdukları için bir yandan ilerletici, diğer yandan ise patolojik öğeler olarak görülebilen, şehrin yok edilemeyecek parçalarıdır.

Kentsel artifaktlar kentleşme sürecini yavaşlandırıp hızlandırabilecek bir katalizör işlevi görmektedirler. Rossi, -kentleşme sürecini yavaşlatan olarak tanımladığı -patolojik öğelerin mumyalanmış bir cesedi andırdığından bahsetmekte ve bu öğelerin kalıcılıklarının, özgün bir bağlam içindeki yerlerine borçlu olduğunu anlatmaktadır.

Rossı kentleşme süreci içinde ilerletici olarak görülen öğeleri ise yaşantılanabilen bir geçmiş sağlayarak, geçmişin bugüne taşınmasına hizmet eden ve kentleşme süreciyle eş zamanlı olma eğiliminde olan öğeler olarak tanımlamaktadır. Bunların ise zaman içinde farklı işlevleri barındırabilmiş biçimleri sayesinde ayakta kalmış öğeler olduğundan bahsetmektedir.

Kentsel artifakt diye tanımlanan öğeler aslında bir ölçeğe bağlı değildir. Herhangi bir bölge kentsel artifakt olabileceği gibi tek bir yapıda, kentsel artifakt olabilir.

Günümüz şehirlerine bakıldığında şehrin kendi başlarına birer bütün olan parçalarını oluşturan bugünkü işlevleri değişmiş yapı kompleksleri görülür. Bu tür yapıların tekilliği biçimine ve hem zaman hem de mekan içinde gelişmiş karmaşık bir varlık olmasına bağlıdır. Bu yapılar yeni yapılardan farklıdır. Yeni yapılara bakıldığında, yapının mimarisi kendi içinde yargılanabilir, üslup ve biçimden konuşulabilir. Ancak kentsel bir artifakta karakterini veren kendi tarihinin zenginliği konuşulamaz.

Özgün kentsel öğeler, zaman içinde şehrin evrimine kalıcı bir biçimde katıldıkları, çoğu zaman şehri oluşturan en önemli artifaktlarla özdeşleştirildikleri için birincil öğeler olarak kabul edilirler. Bu birincil öğelerin yer ve yapı, planının ve binanın kalıcılığı ve bizim tarafımızdan yapılmış artifaktlar açısından bir alanla birleşmesi, şehrin fiziksel yapısını oluşturur. Bu öğelerin mekansal yönünü ve işlevinden bağımsız olarak oynadıkları rolü düşündüğümüzde, şehir içindeki varlıklarıyla ne kadar özdeşleşmiş olduklarını anlarız. ‘Kendi içlerinde’ bir değer taşımalarının yanında ayrıca şehirdeki yerlerine bağımlı bir değer taşırlar. Bu anlamda tarihi bir bina birincil bir ‘kentsel artifakt’ olarak görülebilir; çünkü zaman içinde başlangıçtaki işlevlerinden farklı işlevler edinse de bir kentsel artifaktın, şehrin bir biçiminin üreticisi olma niteliği değişmez.

Birincil öğeler sadece anıtlardan veya sadece sabit etkinliklerden (dükkanlar, kamusal ve ticari amaçlı binalar, üniversiteler, hastane ve okullar) oluşmaz. Bunlar bir

kentteki ‘şehirleşme sürecini’ hızlandırma yeteneği olan öğelerdir. Tanımlanan birincil öğeler bazen inşa edilmiş, ölçülebilir artifaktlar bile değildirler. Bazen olayların kendilerinin önemi, bir yerin mekansal dönüşümlerine yer açar ve böylece bu öğeler şehir dinamiğinde etkin rol oynar.

Artifaktların diğer önemli özelliği ise bir belleğin parçaları, geçmişi hatırlatan birer imge olmalarıdır. İmgeler olarak değerlidirler. Çünkü belleklerde kalan geçmişin kendisi değil, aslında onun şimdinin gözünden bir sunumu, imgesidir (Matsuda, 1996,; Yalım’dan (2002).

Toplumsal bellek, bireyin içinde bulunduğu grubun geçmişine ve değerler sistemine göndermeyle, her üyenin belleğinin aynı biçimde yapılanarak, toplumsal bir kimlik kazandığı süreçtir. Halbwach’a göre toplumsal bellek, bir grup insanın hayatları boyunca sürdürdüğü ortak bir kimliktir. Toplumsal bellek herhangi bir grubun kimliğini dayandıracığı temellerin çerçevesini oluştururken, değişim sürecinde olan kimlik de grubun kendini şimdiki zamanda nasıl imgeleştirdiğinin bir sonucu olarak sosyal çerçeveyi, yani geçmişle kurulan ilişkileri değiştirir. Bellek bir tek geçmişle kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdinin ve geleceğin deneyimlerini de organize eder (Yalım, 2002).

Belleğin canlanmasını sağlayacak olan şeyde somut mekanlardır. Günümüze ulaşmış somut mekanlarla geçmiş bilinir. Assmann’a göre bir gerçeğin bir grubun belleğinde yer etmesi için gerçeğin belli bir kişi, yer ya da olay biçiminde yaşanması gereklidir. Her kişilik ve her tarihi olay bu bellek girişiyle bir ders, bir kavram, bir sembol aktarır; toplumun düşünceler sisteminin unsuru haline gelir (Assmann, 2001).

Halbwachs’a göre mimari mekan da hatıraların canlanmasına yardımcı olacak ve onları yeniden sunacak bir yer’dir. Bu durum anıların somut mekanlar da kendini bulması olarak açıklanabilir (Halbwachs, 1992: Yalım’dan (2002).

Bu somut mekanlar değerleri toplum tarafından belirlenmiş zamanın akışını bölen ve düzenleyen bir dizi olay ve hareketi kendi etrafında kurgulayan kentsel artifaktlardır.

Bir şehri incelerken, o şehri sınıflara ayırıp ele almak, her ne kadar doğru olmasa da, çalışmanın kolay yapılabilir ve algılanabilir olmasından dolayı, kentsel artifaktların mekansal arkeolojisi (tarihsel süreç içerisindeki durumları) nce makro ölçekte, daha sonrada mikro ölçekte ele alınacaktır.

3.1 şehrin Fiziksel Biçimlenişinde Belirleyici Rol Oynayan Kentsel Artifaktların G Alanı (Makro lekte)

Eskişehir kentinin yerleşim planına bakıldığında, kentte büyük lekeler halinde boşluklar olduğu fark edilmektedir. Bu anlamda boşluktan kasıt, dokulaşmanın seyrelmesi, genel dokudan kopması ve farklılaşması da kastedilerek ifade edilmiştir.

Bu alanlar, şehrin bugünkü fiziksel biçimlenişine ayak uydurmaya çalışmazlar. Yarattıkları boşluklar ile birer g alanı oluştururlar. Belli bir dönemi yaşatarak, bu zamanda yaşarlar ve tüm bu özellikleri onların, birer kentsel artifakt olarak belirmesini sağlar.

şekil 3. 1 de Eskişehir kentinin makro formunda belirleyici rol oynayan kentsel artifaktlar işaretlenmiştir. Bu alanlar e ayrılarak tanımlanmıştır.

Fabrikalar Bölgesi'ne bakıldığında bu bölgenin; zbay'ın ifadesiyle "Türkiye'nin başka hiçbir kentinde olmayacak kadar, kent merkezinde kalmış bir alan" olduğu görülür (zbay, 2004).

Bu alanda bizleri geçmişin mimarisine, yapı tekniğine götüren, birçok endüstri yapısı vardır. Kılıçoğlu Fabrikası, Doğan Kiremit Fabrikası, Mühendisler Un Fabrikası Toprak Mahsulleri Ofis Depoları, Kartal Kiremit Fabrikası tescilli olanlardan birkaçıdır.

Bu yapıların mimarilerinin etkileyici yanı sıra başka araştırma alanının konusu olmakla birlikte, bu çalışmada, yapı grubu bölgesel ölçekte ele alınıp, bölgenin kendisinin, bir kentsel artifakt olduğundan bahsedilecektir. Bu yapılar kendi aralarında homojen olarak, heterojen kent dokusuna katılırlar ve kentin artifaktlarından birini oluştururlar.

Bu alan içindeki yapılar da şehirle, ama gevşek -ama varlığıyla- güçlü, ilişkiler kurarak durum-dışı yapılar olarak kalırlar. Şehrin ilk kurulduğu yıllarda, şehir merkezi dışında kalan bu alan, onca yıla ve bu yıllar boyunca gelişen yapılaşmaya rağmen değişmeden kalmıştır. Tek değişen şey artık merkezin içinde yer almaları ve işlevlerini kaybetmeleridir. Bugün de kentin fiziksel yapısını oluşturan bir kentsel artifakt olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler.

Yakın bir gelecekte işlevini sonlandıracak olan Şeker Fabrikası alanı da bir başka kentsel artifakt olarak, yarattığı boşlukla kente dahil olmaktadır.

Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Kampüsü, inşası daha sonra gerçekleşen Osmangazi Üniversitesi Kampüs'leri, kentte büyük lekeler olarak görünen ve kentin fiziksel yapısını belirleyen diğer kentsel artifakt alanlarıdır.

Planda görülen siyah taralı alanlar, kendi arasında aynı özelliği gösteren yapı gruplarıdır. Bu alanlardan okulların olduğu bölge, aynı fiziksel özelliklere sahip yapısıyla, kentin heterojen yapısına dahil olur. Bu alanlardan diğer ikisi Demiryolları Lojmanları ve Şeker Fabrikası lojmanlarıdır. Bu adada lojmanlar, kendine ait zamanı yaşamaktadırlar ve kendi dönemlerine ait mimarileri ve düzenlerini açıkça sergilemektedirler. Bu lojman alanları da -tıpkı okullar bölgesi gibi- kendi içlerinde homojen özellik gösteren (dizilişleri ve mimari özellikleri) yapı gruplarıyla, kentin heterojen yapısına dahil olmaktadır (Şekil 3. 2). Tüm bu alanlar kentin son dönem mekansal oluşumundan farklı olarak, kendine ait zamanı koruyan ve geleceğe aktaran birer kentsel artifaktırlar.

Şekil 3. 2 Sırasıyla DDY ve Şeker Lojmanları (<http://earth.google.com>)

Eskişehir kent merkezinde, diğer önemli üç farklı alandan daha bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar planda yeşil ile taralı alanlardır. Bunlardan biri eski terminal binasının olduğu alan, diğeri hava hastanesi ve bir diğeri de stadyumdur. Bu öğeler yarattıkları boşluklar ile kentin fiziksel biçimlenmesinde söz sahibi olmuşlardır.

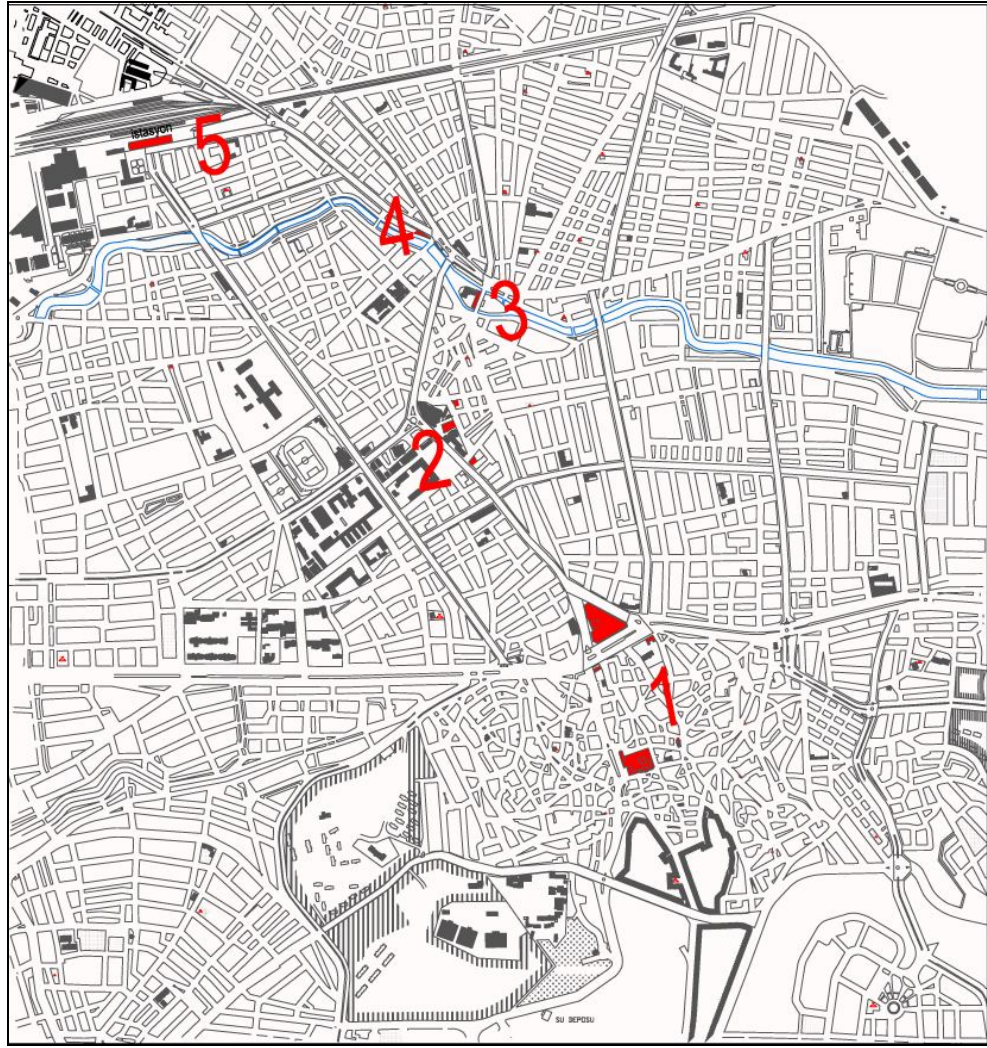
Sıradaki başlık altında, şehir mikro ölçekte ele alınıp, tanımlanılan alan üzerindeki yapıların, kentteki yeri ve öneminden bahsedilecektir.

3.2 Odunpazarı ile İstasyon Arasındaki Bölge Üzerinde Kentsel Artifaktların Mekansal Arkeolojisinin Mikro Fragmanlar Üzerinden İncelenmesi

Eskişehir kentinin tarihsel oluşum sürecine bakıldığında, ilk konut dokusunun Odunpazarı Bölgesi'nde, ticari fonksiyonlarının ise Taşbaşı Bölgesi'nde, olduğu görülmektedir. Kent bu iki nüveden oluşup, gelişimini ara bölgeleri dokulaşarak, bugünkü halini almıştır. Demiryolunun kente gelmesi ile de kent yapılaşması, istasyon bölgesine sıçramış ve Odunpazarı, Taşbaşı ve İstasyon arasındaki aksta, merkez yıllarca varlığını korumuştur. Bu bir mekansal gelişim sürecidir.

Bir kent, kentte yaşayanlar ve dışarıdan gelen insanlar için daha çok merkeziyle ile vardır. Kentin büyüklüğü, çevresiyle olan ilişkilerinin biçimi, kentte ne tür bir sosyal tabakalaşmanın var olduğu kent merkezine bakılarak anlaşılabilir (Aslanoğlu, 2000).

Kent belleğinde önemli bir yere sahip olan bu geleneksel merkez üzerinde, yine belleklerde yer etmiş yapılar görülmektedir (Şekil 3. 3). Bu yapılar günlük hayatta önünden defalarca geçilen, buluşmalarda adres verilen, belleklerde geçmişten beri var olup, unutulmayan ama neden önemli olduğunu sorduklarında, belki de birçoğunun cevaplayamadığı yapılar olagelmışlerdir. Bu bölümde bu artifaktların rastlantısal olmayan konumlarıyla kentlinin -dolayısıyla kent- belleğinde edindiği yer incelenecektir. Bu kentsel artifaktlar domino taşları gibi birbirine bağlı olarak varlıklarını sürdürürler. Birinin varlığı bir diğerine bağlıdır. Bir diğeri ile anlamlıdır. Bu yapılar anlamlarını birbirlerinde saklarlar.

Şekil 3. 3., Eskişehir yerleşim planı, geleneksel kent merkezi, 2008

Şekil 3. 3 de işaretli olan yapılar şöyledir:

1. Alaeddin Cami ve Parkı, Kurşunlu Külliyesi, Cumhuriyet Tarihi Müzesi (Turan Numune Mektebi), Atatürk Lisesi (Hükümet Konağı)
2. Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, Taşhan
3. Tepe Başı Belediyesi (Porsuk Turing Oteli)
4. Kılıçoğlu Sineması
5. İstasyon ve çevresi

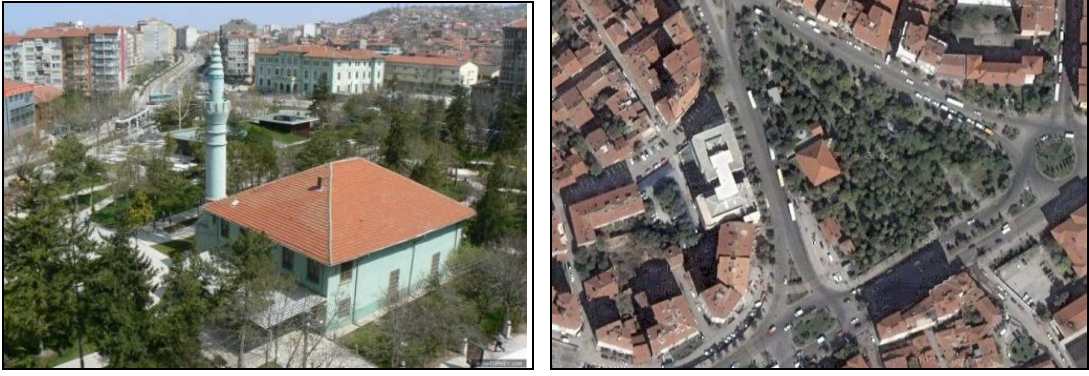
3.2.1. Alaeddin Cami ve Parkı, Kurşunlu Külliyesi, Cumhuriyet Tarihi Müzesi (Turan Numune Mektebi), Atatürk Lisesi (Hükümet Konağı)

Bu yapılar Odunpazarı Sementi'nde bulunmaktadır. Odunpazarı bölgesi ilk kez XI. Yüzyıl sonlarında Türklerin dikkatini çekmiştir. Anadolu Selçuklu Sultanı 1097 yılında savaş sırasında Odunpazarı'nda ordugah kurmuş sonrasında bu bölgeye yerleşmiştir. XIV. yüzyıldan sonra kaynaklarda bölgenin adı Sultan Önü diye geçmiştir. Geçmişte burası odun satışının yapıldığı bir pazar olduğu için zamanla bu bölge Odunpazarı adını almıştır (Önder, 2001).

Odunpazarı, Kültür Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Koruma Yüksek Kurulunca 1973 yılında tarihsel ve kentsel sit alanı olarak belirlenmiştir.

Kentin ilk Türk dönemi yerleşmesi Odunpazarı'dır. Bir kentsel sit olarak Odunpazarı, kentin tarihi çekirdeğini oluşturması, anıt gruplarının varlığı, bir tarihsel yerleşmede, anıtlara uyumlu yaklaşım açısından önem taşıyan ve onları çevreleyen bağlayıcı geleneksel dokusu, fazlaca anıt değeri ya da ilginç perspektifleri olmaksızın, tutarlı bir bütünlük oluşturan, geleneksel konut gruplaşmaları ile çeşitli veriler sağlamaktadır ve bu yüzden bölge Eskişehir kenti için önem taşımaktadır (Nalçakan, 1993).

Kentsel Sit Alanı'nın kuzeyindeki Alaeddin Camisi (1262), Eskişehir'in Yediler mevkiinden Odunpazarı-Lise istikametlerine giden iki caddenin arasında ve kendi adıyla anılan parkın içindedir (Şekil 3. 4). Kaynaklara göre park yeri daha önceleri mezarlıktır. Yani bu alan konutlaşmamış ve ortaya çıktığı andan beri bir boşluk olarak kalmıştır. Cami Selçuklular dönemine ait bir yapı olmasına rağmen, yılarca geçirmiş olduğu tamiratlar sebebiyle hüviyetini tamamen kaybetmiştir. Küçük bir mescitten ibaret olan camiye mimari bir kıymet atfedilmemesine rağmen, Bizanslılardan Selçuk Türklerine intikali devirlerini hatırlatan ve yaşatan tarihi bir anıt nazarı ile bakılmakta ve öneminin bundan kaynaklı olduğu bilinmektedir.

Şekil 3. 4., Alaeddin Cami ve Parkı

Günümüzde de Alaeddin Camisi İlk Türk yerleşmesinin Odunpazarı'nda olduğunu gösteren somut bir kaynak durumundadır. Parkın yarattığı boşluk kentin apartmanlaşma dokusunu sekteye uğratmış olduğundan kentin nefes alan noktalarından biri durumundadır. Tüm bu özellikleri ile cami çevresindeki parkı ile günümüz şehrinin artifaktlarından biridir.

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı'ndaki fiziksel mekanın en belirgin iki özelliği yapılanmış alanların yoğunluğu ve yapıların büyük bir kısmının konutlardan oluşmasıdır. Çoğunluğu konut olan Odunpazarı Bölgesi'nde ticaret işlevi için tasarlanmış yapı bulunmamaktadır. Konut işlevi olmayan diğer yapılar büyüklükleri birbirinden çok farklı parseller ile bu parsellerdeki evlerin oluşturduğu organik biçimli yapı adaları üzerinde, geleneksel doku ile kaynaşmış bir durumda yer alırlar. Söz konusu binalar önceden belirlenmiş olan dokunun verileri doğrultusunda tasarlanmışlardır. Bu genellenmenin dışında kalan tek örnek çevresinin biçimlenmesinde odak nokta olma özelliği gösteren Şekil 3. 5'de görülen Kurşunlu Külliyesi'dir (Nalçakan, 1993).

O dönemlerde Eskişehir'deki Kurşunlu Külliyesi'nin kent hayatındaki önemini anlamak için, önce Osmanlı İmparatorluğu zamanında külliyelerin ne anlama geldiği üzerine bilgi sahibi olmak gerekir. Osmanlı Devlet geleneğinde dini hizmetler, eğitim, sağlık ve kültürel faaliyetler, bayındırlık hizmetleri toplumun bütün bireylerinin katılımı

ile vakıf geleneği içinde yürütülme imkanına sahip olmuştur. Vakıf geleneğinin ortaya koyduğu eserlerin en güzellerini ise -örneklerini daha çok padişahların ya da diğer saray mensuplarının himmetleriyle kurulan- külliye olarak ifade edilen kombine bir hizmet müessesesi oluşturmuştur. Külliye sayesinde halkın eğitim, konaklama, gıda temini başta olmak üzere birçok hizmetten ücretsiz olarak istifadesi sağlanmıştır. Vakıflara sağlanan vergi muafiyeti nedeniyle yapılan hizmetlerin maliyeti asgari düzeyde gerçekleştiği için, halkın gıda, sağlık, konut, eğitim gibi temel ihtiyaçları belli bir düzeyde, devletin ve fertlerin bütçesine yük olmadan karşılanmıştır.

Osmanlı şehirlerinin karakteri haline gelen işte bu geleneksel hayır anlayışının sonucu ortaya çıkan külliye, bir yerin şehir veya kasaba sayılmasının da ölçüsü olmuştur.

Bünyesinde yer alan kurumlar ve işleyişini sağlayan vakıflarla çok yönlü ve çok fonksiyonlu bir yapı kompleksi olan külliye, kentlerin çekirdeğini teşkil ettikleri ve kent hayatında ihtiyaç duyulan temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli altyapıyı oluşturdukları için oldukça önemlidir.

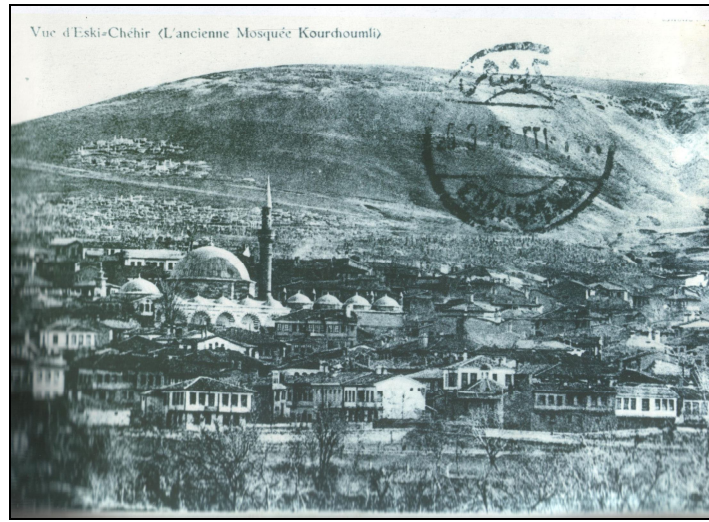
Külliye, yeni kurulan bir yerleşim yerinin ya da mevcut bir şehrin gelişmekte olan kesimlerinde ihtiyaç duyulan hizmetlerin altyapısını kurmak için oluşturulmuştur. O dönemlerde yapılan bir külliyenin etrafı kısa zamanda gelişerek önemli bir yerleşim yeri haline gelmektedir (Özcan, 1999).

Kurşunlu Külliyesi'nin de o dönem içinde Odunpazarı Bölgesi'nde yapılmış olması, şehrin en önemli yerleşim yerinin Odunpazarı olduğunu anlatmaktadır. Kurşunlu Külliyesi bünyesinde kervansaray, cami, imaret, düşkünler evi, mektep, talimhane (okuma odası), aşevi, şadırvan ve Mevlevi odalarını barındırmaktadır.

Külliyenin içindeki kervansaray şehrin ticari ihtiyaçları için altyapı oluşturarak önemli bir katkı sağlamaktadır. Külliye buldukları yerlerde bir iktisadi cazibe merkezi olarak önemli katkıda bulunmuşlardır. Kurşunlu Külliyesi bu açıdan da

kent için önemli bir görev üstlenmiştir. Şu anda cami ve nikah salonu olarak hizmet vermektedir. Günümüzde külliye işlevsel etkinliğini yitirmiştir (Şekil 3. 6).

Bugün Kurşunlu Külliyesi varlığıyla, buradaki ticari, sosyal, kültürel hayat hakkında eskiye ait geniş bilgiler veren bir kentsel artifaktır.

Şekil 3. 5., Yukarı mahalle Kurşunlu Cami ve çevresi,1910- 1920

Şekil 3. 6., Kurşunlu Külliyesi ve çevresi, 2008 (<http://earth.google.com>)

Tüm Osmanlı İmparatorluğu döneminde Odunpazarı ikamet alanı olarak kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde (1915) inşa edilen bir yapıda Turan Numune Mektebi'dir. Turan Numune Mektepleri batılılaşma dönemindeki Osmanlı eğitim sisteminin ilk basamağı olan İptidai Mekteplerinin (ilköğretim okulu) üst eğitimine yönelik açılmışlardır. Eğitim yapıları yoğunluğun fazla olduğu ikamet alanlarına yakın yapılmaktadırlar (Şekil 3. 7). Bu okul yapısı da geçmişte bu bölgede ki yoğunluğun ipuçlarını veren bir kentsel artifaktır.

Şekil 3. 7., Turan Numune Mektebi etrafındaki yerleşim alanı(Atuk, A., 2002)

Şekil 3. 8., Cumhuriyet Tarihi Müzesi, 2008

Günümüzde Anadolu Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Müzesi olarak kullanılmakta olan yapı, I.Ulusal Mimarlık Dönemi yapılarından biridir. Farklı mimarisi ile Atatürk Lisesi ile birlikte bu iki yapı, diğerlerinden ayrılmaktadır. Kentliye daha ilk bakışta yapıldıkları döneminin mimari özellikleri ile bu döneme ait olmadıklarını anlatmaktadırlar (Şekil 3. 8).

Bugün yapının bulunduğu bölge, bir açık hava müzesine dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Yapının restore edilmiş Kurşunlu Cami Sokağı, bir müze gibi kendisini sergilemektedir (Şekil 3. 9). Bu durum yapının kendisinin de bir sergi ögesi olmasını sağlamaktadır. Zaten gerçekten de yapı, aslında geçmişi sergilemekte olan belleğin parçası, imgesidir.

Şekil.3. 9., Cumhuriyet Müzesi ve Kurşunlu Cami Sokağı

Odunpazarı Bölgesinde bulunan bir diğer yapıda Şekil 3. 10'da görünen bugünkü Atatürk Lisesi yapısıdır. Alaeddin Parkı'nın karşısında duran bu yapı 1930 yılında Hükümet Konağı olarak inşa edilmiştir.

Cumhuriyet dönemi kentlerinin özelliklerinden biride, merkezde yer alan ve devletin gücünü simgeleyen hükümet konaklarıdır. Bugün Atatürk Lisesi olan bu yapı kent merkezinin değişiminin göstergesidir. Yapı Odunpazarı bölgesine inşa edilmiştir (Şekil 3. 11). Ticaret merkezinden ve yeni kent merkezinden ise uzaktadır. Yapı belki

de bu yüzden hiç hükümet konağı olmadan liseye dönüştürülmüştür. Daha sonra 1940 da ticaret merkezine yakın yerde yeni bir hükümet konağı inşa edilmiştir (Kedik,Z., 2002).

Şekil 3. 10., Atatürk Lisesi, 2008

Şekil 3.11., Cumhuriyet dönemi Eskişehir Lisesi

Bu yapı geçmişe ait kent merkezi ile ilgili bu bilgileri bünyesinde barındırıp bize ileten bir kentsel artifaktır.

3.2.2. Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası ve Taşhan

Yukarıda adı geçen yapılar tek tek bir kentsel artifakt iken, bir yandan da Valilik, Merkez Bankası ve önlerindeki meydan ile birlikte bir 'kamusal merkez artifakt alanı' da oluştururlar (Şekil 3.12).

Şekil 3. 12., Hükümet Meydanı, 2008(<http://earth.google.com>)

Çarşı bölgesi yerli ve yabancı gezginlerin notlarına göre 13.yüzyıl sonlarına tarihlenebilmektedir. Bu bölgenin 1905 ve 1922 yıllarında iki büyük yangın geçirmiş olması nedeni ile eski yerleşimler hakkında çok fazla bilgi edinmek mümkün değildir. Bu bölgeyle İki Eylül Caddesi arasında yer alan bölge ise 1989 yılında istimlak edilerek var olan doku ortadan kaldırılmıştır (Naçakan,1993). Ancak bölge yıllarca ticaret fonksiyonunu kaybetmeden günümüze kadar gelmesi ile kentin eski ticaret merkezi olması açısından önemlidir.

Yıllardan beri Taşbaşı, kentin ticaret fonksiyonlarını geliştirdiği bir ticaret bölgesidir (Şekil 3.13). Dolayısıyla banka yapıları bu bölgede konumlanmıştır. Bunun üzerine Şekil 3.14’de görünen Hükümet Konağı ve Merkez Bankası da bu alana inşa edilmiştir. Bir zaman sonra Büyükşehir Belediyesi Binası da Hükümet Konağı’nın karşısına yapılmıştır ve bölgenin kentin kamusal merkezi olma durumu güçlenmiştir.

Şekil 3.13., Tarihte Taşbaşı Bölgesi

Şekil 3.14., Hükmet konağı

Güvenç'e göre tüm cumhuriyet şehirlerinde kamusal merkezler gündelik hayattan arındırılmış merkezler olarak yer alırlar (Güvenç, K., 2008).

Cumhuriyet şehirlerinde hükümet konakları bir kamusal kent merkezi oluştururken, sosyal ve ticari hayatın oluşturduğu ikinci merkezler yer almaktadır. Eskişehir'de hükümet meydanı kamusal merkez iken, Doktorlar Caddesi, Adalar ve İki Eylül Caddesi de şehrin sosyal hayat merkezi durumundadır.

Bu kamusal merkezin oluşmasını sağlayan yapılardan Osmanlı Bankası 1904, Taşhan 1927, Ziraat Bankası 1928, Valilik 1945, Merkez Bankası 1952 yılında yapılmıştır.

Şekil 3.15'de görünen Osmanlı Bankası (Garanti Bankası) bu alana yapılma sebebini ve çevresindeki diğer yapıların (Ziraat Bankası, Taşhan, Valilik, Merkez Bankası) buraya yapılma sebeplerini bünyesinde barındırmaktadır.

Şekil 3. 15., Garanti Bankası (Osmanlı Bankası)

Ziraat Bankası 1927 yılında, ticaret bölgesine ve Osmanlı Bankası'na yakın olma arzusu ile İki Eylül Caddesi'yle Hamamyolu Caddesi'nin birleştiği köşeye inşa edilmiştir. Şekil 3. 16'da yapıldığı döneme ait bir fotoğraf görünmektedir (Sarıöz, 1997).

Fotoğrafta bir boşluk olarak görünen alan, günümüze hükümet meydanı olarak gelmiş, kent merkezindeki çok az sayıdaki boşluklardan biridir

Bu yapıda Osmanlı Bankası yapısı gibi günümüze kadar gelmiş ve bünyesinde kentin gelişme sınırlarını barındıran bir yapı olmasıyla kentin artifahtlarından biri durumundadır (Şekil 3.17).

Şekil 3.16., Ziraat Bankası (okla gösterilen) ve bugünkü Hükümet Meydanı

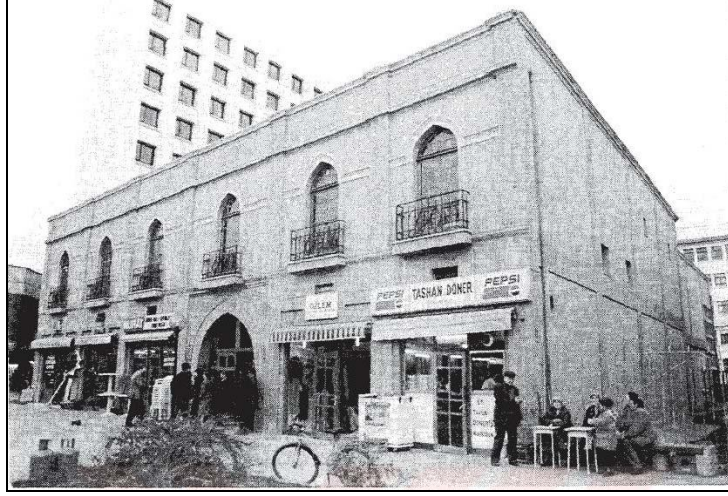

Şekil 3.17., Ziraat Bankası,2008

Çarşının istimlak edilen bölgesinde yer alan Taşhan (Taşbaşı Kültür Merkezi ve Nikah Salonu) ise yapılan yenileme sırasında zeminde yer alan han odalarının dışarı

açılması ile içe dönük mekansal düzenleme özelliklerini kaybetmiştir (Şekil 3.18). Günümüzde hanın avlusunun üzeri kapatılarak Nikah salonu yapılmıştır (Nalçakan,1993). Etrafında onunla birlikte oluşmuş yapıların yıkılmasıyla çevresinden soyutlanmış bu yapı yinede ayakta durması ile kentin eski ticaret merkezinin bu alanda olduğunu anlatarak geçmişe ait bilgileri aktaran bir kentsel artifaktır.

İstiklak edilen bölgeye Taşhan'ın yanına yeni yapılan çarşı ve işhanı kompleksinde de (Şekil 3.18- Taşbaşı Çarşısı) çevresel verilerin hiçbir düzeyde –doku, iç mekan, görsel bütünlük-değerlendirilmesi gibi bir kaygı sezilememektedir. Böylece bilinen sokaklar ve röper noktaları yerini yabancı binalar topluluğuna bırakmıştır (Nalçakan, 1993).

Şekil 3.18., Taşhan (Taşbaşı Kültür Merkezi ve Nikah Salonu)

Bu yüzden var olan bu kentsel artifaktların geçmişe ait tüm hafızayı silmemek adına korunması gerekmektedir. Bu bölgenin ticari kimliği ile buradaki yapıların varlığı birbirine bağlıdır. Bu yapılardan birinin önemi de ait olduğu yer kadar bir diğer yapıda saklıdır. Bir tanesini ortadan kaldırıldığında diğerleri de ortadan kalkmaya mahkum olacaktır.

Günün birinde bu bölgede ki yapılar ortadan kaldırılırsa Taşbaşı Bölgesinin kentin eski ticaret alanı olduğuna dair bilgiler hafızalardan silinecek ve kentin gelişimine ait veriler kaybolacaktır.

3.2.3 Tepebaşı Belediyesi (Porsuk Turing Oteli)

Kaynaklarda Eskişehir'in sıcak sularından antikçağlardan beri bahsedilmektedir. Eskişehir'in en önemli sıcak suları kent merkezinde bulunur. Kentin sıcak suları Porsuk Çayı'nın sağ kıyısında sekiz hektarlık bir alan içinde bulunmaktadır. Sıcak suyun varlığına bağlı olarak merkezde fazla sayıda hamam bulunur. Köprübaşı civarındaki hamamlar topluluğu arasında 'Sıcaksular' adı verilen yerde açığıtaki çeşmelerden sıcak sular akmaktadır (Albek, 1991).

Şekil 3.19 'da sol üst köşede Porsuk Turing Otel'in inşaatı, sağda İstanbul Otel ve önde Erler Hamamı'nın kubbeleri görünmektedir. Şifalı sıcak suların varlığı ve ticaret hayatının varlığı bölgede otel yapılarının inşa edilmesini sağlamıştır (Köprü Palas Oteli, İstanbul Oteli vb.).

Şekil 3.19.,Sıcak Sular Bölgesi-Porsuk Turing Otel (Kılıç, 1997)

Yapının üst katları otele, zemin katı ise yapı boyunca ticarethanelere ayrılmıştır. Yapı 1940 yılında Eskişehir Belediyesi olarak kullanılmıştır. 1996 ‘da Eskişehir’in Büyükşehir olmasından sonra Tepebaşı Belediyesi olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.20).

Yapının varlığı bölge ait veriler taşımaktadır. Porsuk Turing Otel “Sıcaksular Mevki” ine ait verilere sahip bir kentsel artifakt durumundadır.

Şekil 3.20., Tepebaşı Belediyesi

3.2.4 Kılıçoğlu Sineması:

Demiryolunun kente gelmesi ile birlikte kente yerleşen yabancı nüfus, eğlence kültürünü de getirmişlerdir. Eğlence yerleri Porsuk boyunca devam etmiştir. İleriki yıllar da sosyal hayatın merkezi de Körübaşı mevki olmuştur. Daha önceki bölümde değinildiği üzere ticarethaneler ve eğlence yerleri bu alana yapılmıştır. Sinemalar da otuz yıl önceki Eskişehir kentinin sosyal hayatının en önemli öğeleridir.

Kente yapılan tüm o dönem sinemaları, aynı güzergah üzerinde konumlanmışlardır. Sizin Sinema, Atlas Sineması, İkizler Sineması, Asri Sineması, Halkın Sineması (Şan Sineması), Büyük Sinema, Marmara Sineması, Yurt Sineması

Lale Sineması, Doğan Sineması, Yeni Sinema, Kılıçoğlu Sineması, Arı Sineması ve yazlık sinemalar (Porsuk Çayı Boyunca yol uzanan gezinti yolunda bulunmuşlardır.) bu dönemin hizmet veren sinema yapılarıdır.

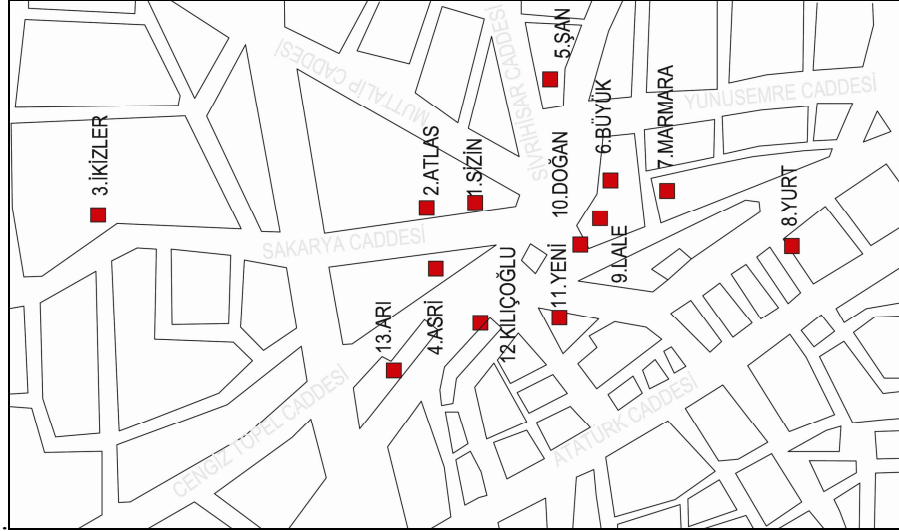

Şekil 3.21., Kılıçoğlu Sineması, İşhanı ve Apartmanı

Bu sinemalardan Kılıçoğlu Sinema yapısı çeşitli fonksiyonları bünyesinde barındırmakta (sinema, apartman, işhanı) olup, aynı zamanda döneminin ilk asansörlü apartmanlarından biridir (Şekil 3.21). Kılıçoğlu yapısı, eski dönemlerde, bu kentte yaşayan insanların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamlarıyla ilgili somut bilgiler vermektedir. Bu yüzden bir anlamda eğitim değeri olan bir yapı olarak ayakta durmaktadır. Yapı dönemin mimari anlayışını, yapı malzemesinin-özellikle de cephelerde yer alan tuğlanın- kullanım biçimini günümüze kadar bozmadan ve değişmeden sürdürmüş olması nedeni ile özgünlük değeri taşımaktadır. Yapı ilk yapıldığı zamanki işlevini bozmadan kendisine çağdaş toplumda bir yer bulduğundan ve bu sebeple ülke bütünündeki sınırlı yapılardan olması nedeniyle enderlik değeri taşımaktadır. Yapı yokluğunda kentsel kimlik ve kolektif belleğin zedeleneceği bir belge değeri taşımaktadır. Yapı kentli belleğinde eskiden beri yer etmesiyle ve geçmişin tanığı olmanın ötesinde, bu geçmişin yaşanan anda yeniden anlamlandırılışının bir yansıması olarak kolektif kimliğin inşasına katkıda bulunması nedeniyle de anı değeri taşımaktadır (Tatal, 2007).

Kılıçoğlu Sineması'nın önu yıllardan beri çok önemli bir buluşma mekanı olmuştur. Yapının önu bir landmark olarak yıllarca akıllarda yer etmiştir.

Tıpkı diğeri tüm artifaktlar gibi Kılıçoğlu Sineması da varlığıyla uzun seneler kentliye geçmişin yaşantısından sırlar fısıldamaktadır. Kırk sekiz yıl sürdürülen hizmet geçtiğimiz aylarda son bulmuştur. Bugünlerde yapının yıkılıp yıkılmayacağı tartışması sürmektedir. Ancak bu yapılar yıkıldıkça Şekil 3.22 'de ki haritada ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu sinema yapıları kentin geçmiş sosyal hayat mekanının somut verileridir

Şekil 3.22., Eski sinemaların konumları

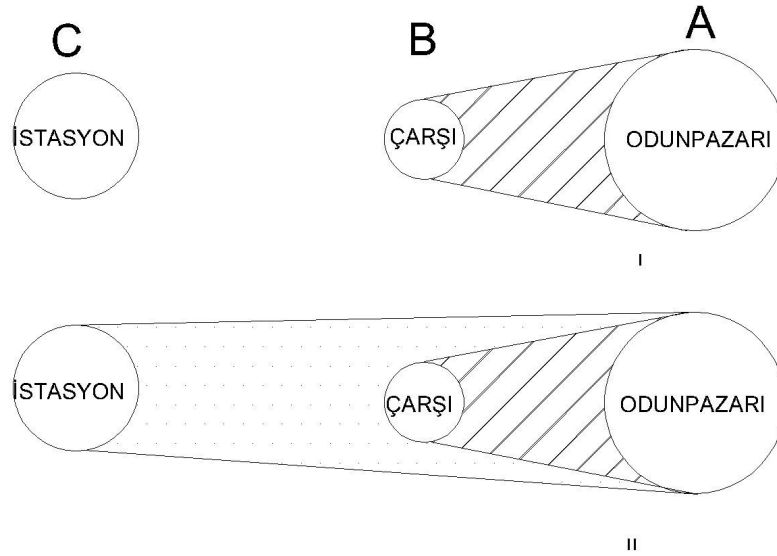
3.2.5 İstasyon

İstasyonun inşası ve demiryolunun kente gelişi kentin gelişiminde bir kırılma noktası olmasından dolayı geçen bölümde önemi aktarılmıştır. Ancak bu konu başlığı altında tekrar kısaca özetlemek gerekmektedir. Eskişehir'in geçmiş yıllara ait yerleşim planlarına bakıldığında -ekte ve araştırma içindeki planlarda vardır-, 1800'ler de kentin aşağı ve yukarı mahalleden oluştuğu görünür. Kent bu iki nüveden oluşmuştur.

1890'lardan sonra ise istasyonun inşası ile kent önce bu yöne sıçramış ve sonraları da bu ara bölge dokulaşmaya başlamıştır (Şekil 3.23).

Artifaktlar şehrin gelişmesine yön veren, şehirleşme sürecini hızlandıran öğelerdir. 1890'lar da istasyon -daha öncede bahsedildiği üzere- demiryolunun inşası için gelen yabancı usta ve ailelerinin istasyon çevresine yerleşmesi ile yeni konut ve ticarethanelerin yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca istasyonun yanına yapılan Cer Atölyesi de çekim gücünü arttırıcı rol oynamıştır.

İstasyon ile Odunpazarı arasındaki alanlarda zamanla dokulaşarak kenti istasyona bağlamıştır. Bir kentsel artifakt olan istasyon, bu dokulaşmanın oluşmasını sağlayan hızlandırıcı bir öğedir.

Şekil 3.23., İlk morfolojinin belirmesi

Şekil 3.24'de ilk istasyon yapıları görünmektedir. Şekil 3.25'de de 1950 yılında inşa edilmiş ve günümüze gelmiş olan gar binası görünmektedir.

Şekil 3.24., 1900-1920, Eskişehir'in birinci ve ikinci gar binası (Kılıç,L.,1997)

Şekil 3.25., İstasyon, 2008

İstasyon bugün kentin en önemli caddesi olan Atatürk Caddesi'ni sonlandırmaktadır. Bu cadde istasyona çarpıp kıvrılmaktadır. Atatürk Caddesi İstasyon ile Odunpazarı arasında güçlü bir aks oluşturmaktadır.

SONUÇ

Kentlerin kökeni, ortaya çıkış nedenlerinin açıklığa çıkarılması oldukça karmaşıktır. Kentlerin doğuşu ekonomik-dinsel-sosyal birçok süreci içermektedir. Kent biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açan sosyal ekonomik ve siyasi ilişki yumağı içinde birçok neden vardır (Aslanoğlu, 2000).

Eskişehir kenti üzerinden yapılan bu çalışmada, bir kentin fiziksel gelişiminin nasıl ve hangi süreçler içinde gerçekleştiği araştırılmış ve şehrin fiziksel biçimlenişinin tesadüfi olmadığı görülmüştür.

Strauss'a göre bir şehri anlamak şehirde yaşayanların özgül var oluş biçimini yeniden keşfetmek demektir (Strauss,1955). Bu doğrultuda yapılan bu çalışmaya şehirde yaşayanların var oluş biçimleri araştırılarak başlanmıştır.

Kentin ilk yerleşim yeri büyük bir ihtimalle Porsuk'un oluşturabileceği sel baskınlarından ve önüne geçilemeyecek salgın hastalıklardan uzak olma isteğiyle Odunpazarı bölgesindedir. Kentte yaşayan azınlıklar ise, yerli halkın yerleşme olarak seçmediği Porsuk ve çevresinde, ticaret ile uğraşmışlardır. Onların bu bölgede yaşaması kentin gelişimi sırasında iki nüveden söz ettirmektedir. Sonraları istasyonun yapılması ile kent bu bölgeye sığramıştır. Cumhuriyet döneminde fabrikaların yapılması ile işçilerin fabrikalara yakın yerde oturma isteği, kenti sanayi alanına yakın yerlere sıçratmıştır. İlerleyen yıllarda Anadolu Üniversitesi'nin yapılması ile de öğrenci ve çalışanları bu bölgeye sıçratmıştır. Bunun gibi kentte başka örneklerde vardır. Yani şehrin fiziksel biçimlenişi bir yağ damlasının yayılması gibi değil, beliren- artifaktların- yönüne doğru ve önce sıçrayıp sonra aradaki alanların dokulaşmasıyla (dolgu) gelişmiştir.

Kent gelişimi içinde bazı alanlar veya yapılar (yapı grupları) kentin fiziksel biçimlenişinde söz sahibi olurlar. Şehrin fiziksel biçimlenişinde ve kimlik kazanmasında belirleyici rol oynayan, geçmişin birer işareti olarak hafızaları

canlandıran, şehrin hayati önem taşıyan öğelerini kentsel artifakt olarak ele alınan bu çalışmada; bu öğelerin değerleri üzerinde durulmuştur.

Çalışma kentsel artifaktların mekansal arkeolojisinin, önce makro fragmanlar üzerinden incelenmesiyle başlamış ve şu sonuçlara varılmıştır.

Kentte sanayi bölgeleri, kampüs alanları, kimi mezarlıklar ve askeri sahalar şehirdeki farklı dönemlere tanıklık ederek günümüze kadar gelmiş büyük rezerv alanlarıdır. Şehir bu artifaktlara göre fiziksel biçimlenişini ve büyümesini sürdürmüştür. Bu bölgeler son dönem mekansal oluşum içerisinde, eskinin hafızalarda canlanmasını ve geçmiş dönemlere ait bilgilerle kentin kimliğinin okunmasını sağladıkları için bir kentsel artifakt olarak anılırlar. Onlar bugünde yaşantıladığımız birer geçmiştir.

Yine kentte bazı bölgeler vardır ki; bunlar kendi içinde aynı özelliği gösteren yapılarıyla toplu olarak, kentin heterojen yapısına bir kentsel artifakt olarak dahil olurlar (DDY VE Şeker lojmanları, liselerin olduğu bölge). Şehirdeki bazı alanlarda açtıkları boşluklarla bir kentsel artifakta işaret ederler (Hava Hastanesi, stadyum, eski terminal). Bu alanlar da şehir de kendi yerlerini koruyarak ve yeni oluşumlara yön vererek şehrin biçimlenişine söz sahibi olmaktadır.

Artifaktlar geçmiş, bugün ve gelecek arasında sürekli bir inşa halinde olan şehri, anlamamızı sağlayacak kılavuzlardır. Şehrin fiziksel biçimlenişinde belirleyici rol oynayan ve kentin kimliğine ait verileri -bütünlüklü bir örgü içinde- bünyelerinde barındıran kentsel öğelerdir. Bu alanlar şehrin bir anlamda genetik kodlarını taşımaktadırlar. Tüm bu sahip oldukları özellikler ile kentsel artifaktlar değerlidirler.

Yapılan çalışma kentsel artifaktların mekansal arkeolojisinin, mikro fragmanlar üzerinden incelenmesiyle devam etmiştir.

Odunpazarı ve istasyon arasındaki bölge üzerinde seçilen yapılar-artifaktlar- inşa edildikleri yerlerin kentin fiziksel gelişimi sırasındaki değerleri ile birlikte ele

alınmışlardır. Çünkü artifaktlar kalıcılıklarını, özgün bir bağlam içindeki yerlerine borçludurlar.

Yapılan çalışma da bu yapıların kent kimliğinin yaşamasındaki katkıları üzerinde durulmuş ve şu sonuçlara varılmıştır. Bu yapılardan birinin varlığı bir diğeri ile anlamlıdır. Bunlardan biri yok edildiğinde diğerrinin neden o bölgeye yapılmış olduğunun verileri de kaybedilir. Bu yüzden tüm bu artifaktlar hep birlikte, birbirlerinin ve buldukları mekanın belirleyicisidirler. Tek başlarına kentin kimliğine ait verileri taşıyamazlar.

Kısacası, şehirlerin fiziksel biçimlenişinde ve kimlik kazanmasında belirleyici rol oynayan kentsel artifaktlar; şehrin hayati önem taşıyan korunması gerekli öğeleridirler.

KAYNAKLAR DİZİNİ

- Albek, S., 1991, Dorylaion'dan Eskişehir'e, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 365 s.
- Atuk, A., 2002, 101 Eskişehir, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi, 203 s.
- Cengizkan, M., 2006, Endüstri yapılarında yeniden işlevlendirme:"iş"i biten endüstri yapıları ne "iş"e yarar, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten 45
- Çelikkanat, F., 1973, 50.yılda Eskişehir, Eskişehir, Özgür yayınları
- Çöl, Ş., 1998, Kentlerimizde kimlik sorunu ve günümüz kentlerinin kimlik derecesini ölçmek için bir yöntem denemesi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1998, 316s.
- Efe, A.,2002,Eskişehir'de ilk tren sesi, ETO Dergisi,sayı 84,Eskişehir, 14-19
- Enlil,Z.,2000,Yeniden işlevlendirme ve soylulaştırma, Domus Dergisi, sayı 8.
- Ertin, G.,1994, Eskişehir kentinde yerleşmenin evrimi, Anadolu Üniversitesi yayınları, 211 s.
- Eskişehir Valiliği, 1938, Cumhuriyetin on beşinci yılında Eskişehir
- Güneş, İ. ve Yakut K., 2007, Osmanlıdan Cumhuriyet'e Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 277 s.
- Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi sayı:15, Ankara, 147- 154
- Kedik, Z., 2002, Eskişehir kent merkezindeki I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapıları, 79 s.
- Kılıç,L., 1997, Anılarda Eskişehir, Anadolu Rotary Kulübü
- Kuban,D.,2000, Tarihi çevre korumanın mimarlık boyutu,YEM Yayınları, 207 s.
- Landa, M.D., 2005, Çizgisel olmayan tarih, (Çev. E. Kılıç), Metis Yayınları, 351

Nalçakan, M., 1993, Tarihi ve kültürel sürekliliğin fiziksel çevrede değişme yansıması ve Eskişehir örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1993, 188 s.

Mumford, L., 1938, The culture of cities, New York, Harcourt Brace

Önder, S., 2001, 2.Nolu Şer'iyeye Sicili Işığında 1889-1891 yılları arasında Eskişehir, Tarihte Eskişehir Sempozyumu, 1998.

Özbay, H., 2005, Mimarlık kentleşmenin neresinde, Eskişehir.

Özcan, T., 1999, Osmanlı'da vakıf -külliye geleneği ve yeniden ihyası Kapak Gündem Dergisi, sayı 98

Robins, K., Morley, D., 1997, Kimlik mekanları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s:35-37.

Rossi, A., 1966 , Şehrin mimarisi, (Çev. N. Gürbilek) , 222.

Sarıöz P.,1997, Bir zamanlar Eskişehir, Esbank, 143 s.

Strauss, L.,1955, Tristes Tropiques, Paris, Plon p.122

Sözen,N., 1992, İstanbul'a sahip çıkmak, İstanbul Dergisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yayını 1, İstanbul

Tural, O., 2007, boyutpedia.com.

Ulu, A. ve Akçoral B., 2004, I.Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu

Ulu,A., 2004, Mimarlık kentleşmenin neresinde Eskişehir Sempozyumu

Ulu,A., 2005, Kentsel Alt Yapı Ulusal Sempozyumu

UÜİİBF Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 1-2, 1992, Kent Kimlik ve Küreselleşme, R.A., Aslanoğlu (Der.), Ezgi Kitabevi Yayınları, 254, 13- 24

Üstün,B., Ve Tural,O.,2003, Kentlerin Halinden Eskişehir'in Hallerine Arredamento Mimarlık Dergisi, 112- 117

Velioğlu, A. ve Tavşan, C, 1993, Değişen kültürel ve çevre mimari mekanlara yansıması, 2.Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, İstanbul

Yalım, İ., 2002, Ankara'nın kamusal yüzleri, G.A, Sargın (Der.), İletişim Yayınları 246, 161.

Yurt Ansiklopedisi, 1982. "Eskişehir" maddesi, cilt 4, İstanbul

Şehrin Biçimlenişinde Ve Kimlik Kazanmasında
Belirleyici Rolü Olan Artefaktlar:
Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme

Şafak Çakmak

EKLER

EK.1. 1923- 1950 Yılları Arasında Eskişehir Kentinin Yerleşim Planı

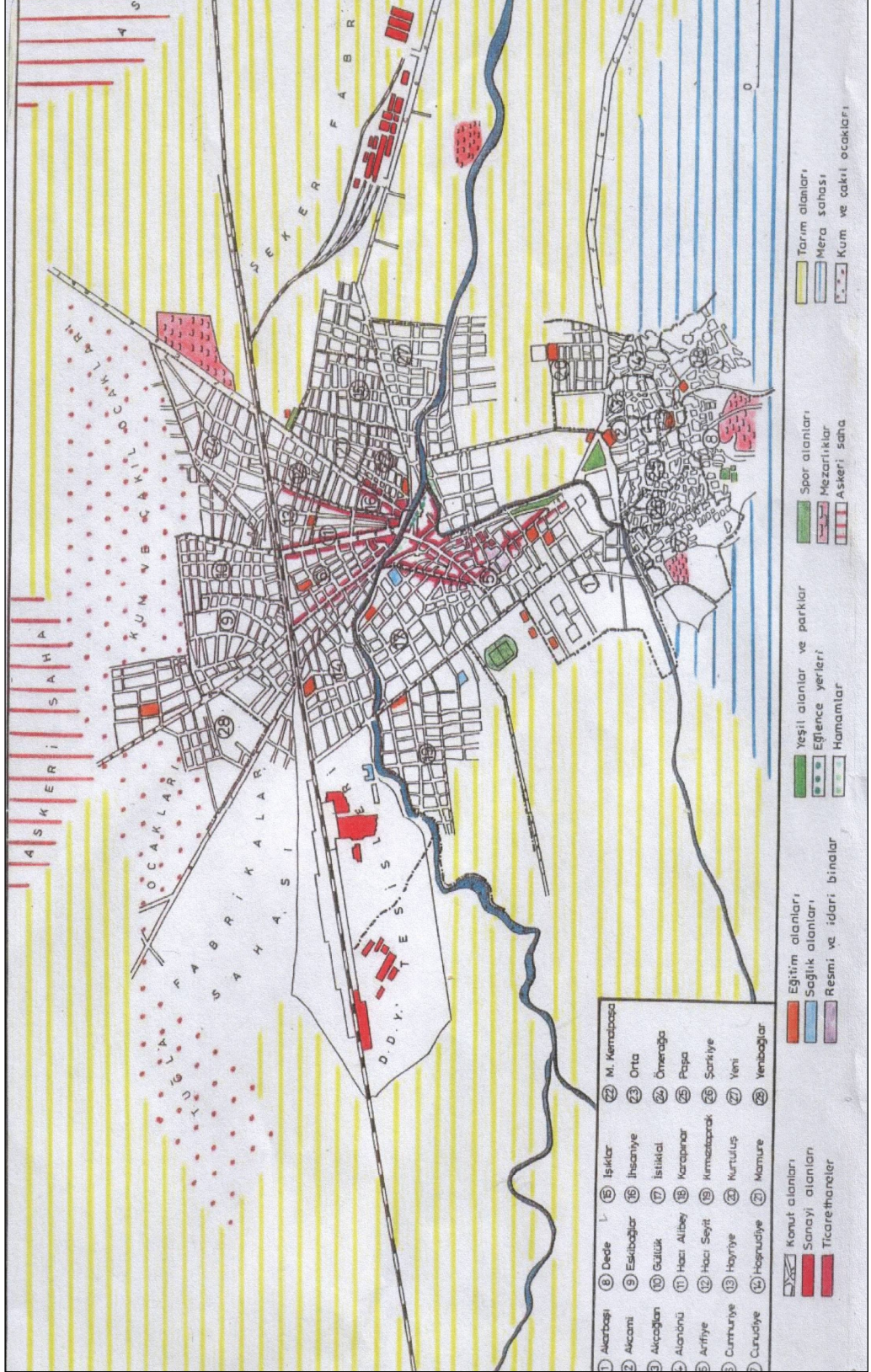
EK.2. 1950- 1960 Yılları Arasında Eskişehir Kentinin Yerleşim Planı

EK.3. 1960- 1980 Yılları Arasında Eskişehir Kentinin Yerleşim Planı

EK.4. 1992 Yılına Ait Eskişehir Yerleşim Planı

Kasım 2008

EK.1

EK.2

